
Erika Juríková

Kapitoly

---

z novolatinského písomníctva

III.

ISBN 978-80-8082-789-2

fftu

Vysokoškolská učebnica

Trnava 2014

Recenzenti

prof. PhDr. Marta Dobrotková, PhD.

prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD.

Obsah

I	Trnavská univerzita a jej miesto v barokovej kultúre	7
II	Trnavská kníhtlačiareň a jej produkcia	11
III	Jazykové a jazykovedné práce	18
IV	Knihy venované filozofii a prírodným vedám	23
V	Geografia, astronómia, geológia a poľnohospodárstvo	32
VI	História a historické príručky	38
VII	Právnická literatúra	45
VIII	Medicínska literatúra	49
IX	Hudobne orientované tlače a divadelné hry	52
X	Príležitostné tlače. Trnavské tlače a ich výskyt v súčasnosti . . .	55
	Zoznam použitej literatúry	60

* * *

Publikácia vznikla ako súčasť riešenia grantovej úlohy agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky VEGA č. 10577/11 Trnavské univerzitné tlače 17. a 18. storočia II., ktorá sa riešila v rokoch 2011 – 2014 na Katedre klasických jazykov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

fftu

© Mgr. Erika Juríková, PhD., 2014

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014

ISBN 978-80-8082-789-2

I

Trnavská univerzita a jej miesto v barokovej kultúre

Slovenský literárny barok

Baroko sa na území Slovenska prejavilo okrem architektúry predovšetkým v literatúre. Ako medzník pre začiatok literárneho baroka slúži pri periodizácii slovenskej literatúry založenie Trnavskej univerzity roku 1635, za koniec baroka sa považuje nástup syna Márie Terézie Jozefa II. na cisársky trón, resp. presídlenie univerzity do Budína v roku 1777.

V Uhorskom kráľovstve, do ktorého dnešné územie Slovenska patrilo, bolo 17. a 18. storočie poznačené nepokojnými udalosťami. V prvom rade to bolo neustále hroziace turecké nebezpečenstvo, časté protihabsburské povstania, prírodné katastrofy, ale veľké napätie priniesli aj konfesijné rozpory i pnutia vo vnútri jednotlivých konfesií. Vojnové udalosti spôsobili hlad a choroby, s čím súviseli sociálne nepokoje. Barokový človek, konfrontovaný na jednej strane s každodennou realitou a na strane druhej so silnou vierou v Boha, sa musel so všetkými vplyvmi vysporiadať. Následkom tejto situácie bola vnútorná rozpoltenosť jedinca, ktorá sa prejavila okrem iného v umeleckej tvorbe, kde sa ideálnymi hrdinami stávajú svätci, askéti, mystici, ale aj dobrodruhovia, cestovatelia, misionári.

Princípy barokovej tvorby vychádzajú predovšetkým z antickej rétoriky, ku ktorej sa pridala motivická i štylistická tradícia Biblie, idealizácia, topické motívy, štýlový synkretizmus a rétorické a štylistické výrazové prostriedky. Dobové poetické postupy umožnili rozvinúť sa formálnej stránke diel, ktorá bola podporená amplifikačne a kumulačne používanými jazykovými a štylistickými prostriedkami, ako sú interpretácia, dvoj- a viacčlenné kumulovanie slov, slovných reťazcov, perifrása a perifrastický opis, komparácia, vetný paralelizmus, myšlienkový paralelizmus a parabola. Z rétorických prostriedkov sa často uplatňovali aliterácia, homoioteleuton, anafora, rytmický spád na konci vety. Nadmieru sa využívali trópy, obrazné a štylistické prostriedky, ako epitetá, synonymá, metafory, personifikácie,

metonymie, alegórie, symboly, emblémy, oxymoron. V dielach nachádzame početné figúry – apostrofy, elipsy, exemplá, slovné hry, antitézy.

Z jazykov si primát v umeleckej literatúre naďalej udržiavala latinčina, k čomu bol prispôsobený aj systém vzdelávania na jednotlivých stupňoch škôl. Hlavnou úlohou na nižších stupňoch bolo zvládnuť jazyk gramaticky a štylisticky správne. Na gymnáziách a lýceách si museli študenti osvojiť jazyk tak, aby sa nielen vyjadrovali gramaticky správne, t.j. jazykmi a štýlmi vlastnými pre latinský jazyk (*puritas*), ale zároveň aby vhodne a vkusne volili slová (*elegantia*) a tú istú myšlienku vedeli povedať viacerými spôsobmi, vždy však rozmanito a pestro.

Jazyková zdatnosť autorov sa mohla naplno prejavíť v bohatosti žánrov a žánrových foriem, tak v svetskej, ako i duchovnej literatúre. V štruktúre svetských barokových žánrov sa dostala latinská príležitostná tvorba do úzadia, napriek tomu bola vydávaná v takom množstve, že tvorí nezanedbateľnú časť barokovej i celej novolatinskej literatúry.

Na Slovensku sa zachovalo veľké množstvo pamiatok barokovej literatúry, z ktorých väčšina nebola bádateľmi doteraz „objavená“. Latinsky písaná baroková tvorba sa pestovala v kultúrnych a vzdelanostných centrách ako boli Bratislava, Trnava, Košice a Prešov, ale aj v kláštoroch a menších zemianskych mestách. V priebehu 17. a 18. storočia sa kvantitatívne i kvalitatívne zvýšila knižná produkcia, čo súviselo jednak s rozvojom školstva a vzdelanosti, jednak s rozširovaním a propagáciou tlačiarenskej výroby. K nárastu vydávania kníh došlo hlavne zásluhou Spoločnosti Ježišovej, ktorá sa cielene usádzala v mestách s tlačiarenskou tradíciou a dobrým ekonomickým a hospodárskym zázemím.

Keď arcibiskup Mikuláš Oláho pozval jezuitov do Uhorska, rozhodli sa v roku 1561 usadiť v Trnave. Stalo sa tak preto, že toto pôvabné mesto s bohatou históriou, prosperujúcim hospodárstvom a vhodným ekonomickým zázemím im poskytovalo dostatočnú záruku pre rozvoj. Tak sa Trnava stala s krátkou prestávkou na dve storočia centrom univerzitného vzdelávania na území dnešného Slovenska (Horné Uhorsko). S tým súviseli aj úspešné rekatolizačné snahy, ktorých hybnou silou boli práve jezuiti. Rekatolizácia prebiehala za výdatnej podpory cisárskej dynastie Habsburgovcov, a tak sa katolícke náboženstvo stalo fakticky štátnou ideológiou.

Jedným z dôvodov úspechu rekatolizácie bol postup, ktorý Spoločnosť Ježišova zvolila. Jej členovia sa povinne učili jazyk miestneho obyvateľstva, formami mecenátu, fundáciami a istinami podporovali rozvoj škôl,

kultúry i divadla, stavali chrámy a architektonicky príťažlivé budovy. Predovšetkým však chápali silu tlačeného slova a dokázali ju naplno využiť.

Jezuiti si Trnavu za svoje centrum nezvolili náhodou: okrem dobrej polohy, dopravnej dostupnosti, ale zároveň dostatočnej vzdialenosti od Viedne, ktorá zaručovala ochranu pred Turkami, finančného zázemia plynúceho z obchodných aktivít miestnych obyvateľov, tu sídliačich cirkevných a súdnych inštitúcií, bola v Trnave známa a dobre fungujúca tlačiareň.

Trnavská univerzita (1635 – 1777)

Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň hľadal začiatkom 17. storočia miesto, kde by založil univerzitu ako centrum pre prípravu a vzdelávanie študentov nielen z územia Horného Uhorska, ale aj Maďarska, Chorvátska, Srbska a Čiech, ktorí boli dovtedy odkázaní na univerzity vo Viedni, Grazi, Taliansku, príp. Nemecku. Jeho voľba napokon padla na Trnavu. Svoj zámer pripravoval dlhodobo, zanieten a premyslene. Po niekoľkoročných rokovaníach s predstavenými Spoločnosti Ježišovej v Ríme, s cisárom Ferdinandom II. a miestnymi politickými predstaviteľmi bola Trnavská univerzita založená v Trnave v roku 1635. V prvých rokoch existencie zápasila mladá akadémia s ekonomickými, politickými, priestorovými a personálnymi problémami. Koncom 17. storočia sa z nej stalo skutočné centrum vzdelávania s dosahom na celý stredoeurópsky priestor.

K dobrému menu Trnavskej univerzity nepochybne prispela bohatá vydavateľská činnosť, ktorá bola realizovaná vo vlastnej akademickej tlačiarňi. Vznik univerzity a jej stoštyridsaťdvaročná existencia znamenali pre Uhorské kráľovstvo a strednú Európu medzník v posune od stredovekej scholastickej vzdelanosti a schematickejšieho modernému európskemu vzdelávaniu. Po krátkej existencii Univerzity Istropolitany v Bratislave (*Academia Istropolitana*, 1465 – cca 1491) sa Trnavská univerzita až do svojho presťahovania do Budína v roku 1777 stala prvou dlhodobou vysokoškolskou vzdelávacou ustanovizňou v dejinách krajiny.

Univerzita mala pri svojom založení len dve fakulty: filozofickú a teologickú. Na nich sa v prvých rokoch vzdelávalo cca 30 – 60 študentov ročne. Výraznejšie sa počet študujúcich zvýšil v roku 1642, keď prišli do Trnavy olomouckí študenti utekajúci z materskej univerzity pred Švédmi. V prvých rokoch študovala v Trnave predovšetkým mládež z radov vyššej

uhorskej šľachty, ktorá sa pripravovala na kňazskú, pedagogickú a úradnícku dráhu. Neskôr vďaka štedrosti arcibiskupa Juraja Lipppaia vznikla v roku 1667 právnická fakulta. Ako poslednú zriadila Mária Terézia intimátom lekársku fakultu (1769). Stalo sa tak preto, lebo časté a smrteľné epidémie v krajine si naliehavo vyžadovali dostatok kvalifikovaných odborníkov. Okrem lekárov sa na tejto fakulte vzdelávali aj lekárnici a pôrodné babice.

Na žiadosť samotného kardinála Pázmaňa bola správa univerzity zverená členom Spoločnosti Ježišovej a tí ju viedli až do roku 1772. Hlavným cieľom sa stal rast vzdelanosti a šírenie rekatolizácie, ale univerzita priniesla do krajiny aj mnoho pokrokových myšlienok v oblasti prírodných vied a filozofie a prispela k rozvoju uhorskej vedy, architektúry a umenia. Na univerzitu prišli v jej začiatkoch učiť prevažne zahraniční profesori, ktorí už pôsobili na iných školách spravovaných jezuitmi. Ich moderné názory na školský systém a vedecká erudícia významnou mierou ovplyvnili formovanie študentov a celý spôsob vzdelávania v krajine. Detailne prepracovaná organizácia vyučovania podľa systému stanoveného už koncom 16. storočia v *Ratio studiorum* bola zárukou koncepčného a premysleného pedagogického procesu. Moderné filozofické a teologické názory a progresívne učebné postupy predovšetkým v prírodných vedách, ktoré sa na univerzite od polovice 18. storočia uplatňovali, boli neskôr kodifikované v druhom *Ratio studiorum* z roku 1832.

Je teda potrebné položiť si otázku, prečo sa približne od 30. rokov 18. storočia, keď môžeme hovoriť o už pomerne etablovanej a finančne zabezpečenej Trnavskej univerzite, začalo vôbec uvažovať o jej presťahovaní. Ako oficiálny dôvod uviedla komisia, ktorú cisárovná Mária Terézia zostavila na posúdenie celej situácie, že v Trnave sú nevyhovujúce priestorové podmienky. Panovníčka totiž ponúkla univerzite jednu zo svojich budov priamo na Budínskom hrade, ktorá sa však v konečnom dôsledku ukázala ešte nevyhovujúcejšou ako priestory v Trnave.

Skutočným dôvodom premiestnenia akademickej ustanovizne bola snaha o jej kontrolu. V priebehu niekoľkých generácií študentov, ktorí univerzitu navštevovali, sa totiž v Uhorsku vytvorila vzdelanostná vrstva cirkevných i svetských hodnostárov – absolventov univerzity – , ktorí významnou mierou zasahovali do diania v Uhorskom kráľovstve. Ich vzdelávanie v intenciách jezuitského poriadku *Ratio studiorum* dávalo jezuitom moc, ktorá začala byť pre panovníčku nebezpečná. A tak najskôr zverila vedenie a spravovanie školy svetským funkcionárom a nakoniec univerzitu v roku 1777 presťahovala do Budína.

II Trnavská kníhtlačiareň a jej produkcia

Kníhtlačiarska výroba mala v Trnave dlhú tradíciu už pred založením univerzity. V roku 1577 priviezol do mesta kanonik Mikuláš Telegdy tlačiarenský stroj zakúpený od viedenských jezuitov a tlačiareň sprevádzkoval. Ján Telegdi (1535 – 1586) bol kanonikom a biskupom, ktorý je pochovaný v Dóme sv. Mikuláša v Trnave. Kníhtlač spoznal počas štúdií v Krakove a vo Viedni. Podľa niektorých zdrojov sám nielen korigoval vydávané tlačce, ale ich aj sádzal. Pred svojou smrťou zveril Telegdy tlačiareň testamentárne Spoločnosti Ježišovej, jezuiti však v roku jeho smrti (1586) Trnave neboli. Vykonávateľ závetu, nitriansky biskup Zachariáš Mošovský, preto pri následných rokovaní musel vynaložiť nemalé úsilie, aby tlačiareň zostala v meste. Majiteľom knižnej dielne sa stala tu sídliaca Ostrihomská kapitula a vlastníctvo potvrdil 30.4.1587 dekrétom panovník Rudolf II. Neskôr od roku 1608 vlastnilo tlačiarensku dielňu Ostrihomské arcibiskupstvo. Tlačiareň bola pôvodne umiestnená v dome kanonika Telegdyho, roku 1615 ju presťahovali do severnej časti arcibiskupského paláca smerom k dnešnému námestiu Sv. Mikuláša.

Od roku 1646, keď Spoločnosť Ježišova spolu s univerzitou prevzala tlačiareň, nastala zlatá éra trnavskej typografie. Vďaka univerzite sa rozšírila a na jej čele stál prefekt menovaný rektorom kolégia z radov jezuitov. Okrem prefekta v dielni pracoval faktor zodpovedný za technické veci, sadzači, písmolejáři, knihári, korektori, grafici, rytci a pomocný personál vrátane učňov. Väčšina personálu nadobudla prax v zahraničných knižných dielnach a ovládala niekoľko jazykov.

Postupne sa technické vybavenie dielne podstatne zlepšilo a tlač sa zdokonalila, doplnili sa nové tlačiarenské lisy aj druhy písma a v roku 1720 vlastnila trnavská tlačiareň už 6 lisov, písmo rôznych veľkostí a druhov, 18 typov verzálok a 14 typov kurzív. Okrem písma tzv. antikvy mala štyri veľkosti gréckeho písma, dve hebrejského, jedenásť veľkostí nemeckej a osem slovenskej fraktúry, deväť algebrických značiek, štyri veľkosti číslic a dva

typy nôt. Pri vydávaní známych trnavských kalendárov sa okrem toho využívalo 65 rozličných kalendárnych značiek. Obdivuhodný bol aj počet rovných a spájaných linajok, a to spolu 173 druhov.

Profesionálnosť trnavských tlačiarov a dobrá povest' ich dielne prenikli do celej Európy. Trnavskí tlačiaristi si toho boli vedomí, preto v roku 1773 vydali reklamný vzorkovník písma, ornamentov a iných ozdôb. Od konca 18. storočia mali vlastnú písmolejárňu, pretože jednotlivé písmená sa opotrebovávali a ich nákup a dovoz zo zahraničia bol nákladný. Písmolejárňu zhotovovala písmo aj pre iné tlačiarne, napr. pre košickú univerzitnú tlačiareň, pre akadémiu v Kluži a v rumunskom Veľkom Varadíne. Do roku 1773 vyrobili trnavskí písmolejárni 14 typov písma a 4 typy iniciál. Takto sa postupne zdokonalila aj grafická podoba jednotlivých tlačí. Trnavská univerzita uverejnila vo svojich vydaniach viac ako 220 drevorezbových a viac ako 1500 medirytinových a leptových prác, okrem toho asi 100 samostatných grafických listov. V dielni na nich pracovali rytci a kresliči, aj externí grafici zvučných mien, napr. Zigmund Schott, Jeremiáš Gotlieb, Ján Daniel Portten, Sebastián Zeller.

Trnavská Akademická tlačiareň vlastnila dve papierne v Kláštore pod Znievom, ktoré boli od roku 1700 v prenájme bratov Langovcov. Nájomcovia boli povinní za vopred dojednanú cenu dodávať do tlačiarne ročne 80 – 100 balov papiera. Okrem toho zásobovali trnavskú knižnú dielňu papierom aj iné výrobne, napr. pálfyovská papieraň v Pezinku a papieraň v Liptovskom Michale.

Súčasťou tlačiarne bola knihárska dielňa. Zhotovovala nielen bežné väzby, ale mnohé knihy vychádzali vo výpravnom vyhotovení: na pergamente, zviazané v koži a s vyrytými zlatými písmenami, príp. medirytinami, textami či ozdobami na väzbe, spevnené kovovými sponami, zlátene, skráslené figurálnymi a ornamentálnymi obrazcami, iniciálami a erbmi. V rokoch 1764 – 1773 spolupracovala s viacerými kníhviazačmi z Trnavy (Carolus Brömel, Joannes Pokorni, anonymní Tyrnaviae compactores), Komárna (anonymní Comaromii compactores), Nitry (Compactor Nitriensis), Kőszegu (Joannes Ludwig), Viedne (Grundt) a inými. Bez uvedenia miesta boli zaznačení Joannes Ahlen, Vidua Hoffmanniana, Vidua Janikovszkiana, Josephus Mitterdorfer, Jacobus Wagner a Ludwig Zweig. O vysokej úrovni trnavského tlačiarstva svedčí, že trnavské vydania sú dodnes zberateľmi historických tlačí vyhľadávaným artiklom.

Pri mnohých knihách vystupovala univerzita nielen ako vydavateľ, ale publikácie prostredníctvom štedrých mecénov aj (spolu)financovala a distribuovala. V súvislosti s vydávaním kníh však treba pripomenúť, že pred odovzdaním rukopisu do tlače sa uplatňovala dôkladná cenzúra textu. Knihy museli prejsť posúdením v rámci rádu, pripomienkami rektora alebo ním poverenej osoby. Až potom sa dostali k prefektovi, ktorý spresnil technické parametre tlače. Proces mal svoje prísne pravidlá. Tie jasne definovali a určovali postupnosť krokov a zásady, ktorých sa mali cenzori pridržiavať. Od roku 1726 platilo nariadenie o zasielaní výkazov knižnej produkcie Kráľovskej miestodržiteľskej rade. K výkazu sa prikladali po tri exempláre z každého vydania. Navyše v roku 1759 vstúpilo do platnosti aj nové nariadenie, podľa ktorého tlačiareň musela zasielať teologické diela na cenzurovanie biskupom diecéz, svetské Kráľovskej miestodržiteľskej rade.

Trnavská akademická tlačiareň získala stabilné postavenie aj vďaka privilegiám, ktoré vlastnila: za Leopolda I. získala právo vydávať diela Martina Sentivániho, Mária Terézia jej udelila privilegium vydávať snemové zákony (1741), o dva roky neskôr aj privilegium na tlač Corpus Iuris Hungarici. V 60-tych rokoch 18. storočia došlo k miernemu utlmeniu činnosti tlačiarne. Súviselo to so slabnúcim vplyvom Spoločnosti Ježišovej. V roku 1760 bola tlačiarňi dokonca zamietnutá žiadosť o *privilegium privatum*, ktoré malo zabrániť existencii inej tlačiarne v Trnave.

Po zrušení Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 prešla kníhtlačiareň do vlastníctva Trnavskej univerzity. Kontinuálne fungovala až do roku 1777, keď bola univerzita na základe rozhodnutia Márie Terézie presídlená do Budína. Do Budína tak prešla s univerzitou okrem polovice typografického zariadenia aj celá písmolejárska dielňa. Trnavská tlačiareň ďalej existovala ako filiálka budínskej univerzity, až kým v roku 1798 aj zvyšok zariadenia nepremiestnili do Budína. To však nebolo všetko. Spolu s univerzitou odišla aj veľká časť jej knižnej zbierky a archívu, mnohé exempláre vzácných rukopisov sa pri preprave na vozoch či člnoch poškodili alebo nenávratne stratili.

* * *

Produktivita akademickje tlačiarne stále ostáva predmetom skúmania bibliografov. Staršie práce – napriek úctyhodnej snahe – neregistrujú produkciu kompletne. Novšie spracovaná *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia* je presnejšia a eviduje aj novo zistené vydania. Najnovším

príspevkom k výskumu v oblasti knižnej produktivity Trnavskej univerzity je práca *Ave Tyrnavia!*, ktorej autori zhromaždili údaje spolu o 5326 vydaniach.

Celkový počet vytlačených exemplárov nie je možné určiť, pretože výška nákladu jednotlivých tlačí sa rôznila od titulu k titulu. Inventár z roku 1773 uvádza viac ako 300 000 tlačí na sklade, ktorých náklad sa pohyboval od niekoľkých desiatok po tisíce. O produkcii tlačiarne informujú jej vydavateľské katalógy, ktoré propagovali vybraný sortiment, ktorý bol k dispozícii pre zákazníka, a zároveň poskytovali ďalšie údaje, napr. náklad, meno sadzača ap.

Keďže jedným z primárnych dôvodov založenia univerzity bola rekatolizácia Uhorského kráľovstva, neprekvapuje, že najpočetnejšiu skupinu tlačí tvoria náboženské a teologické diela. Nenáboženskú odbornú produkciu tvorili hlavne filozofické diela antických, stredovekých aj súvekých autorov a odborná spisba. Iný segment produkcie tvorili príležitostné spisy, divadelné hry alebo už spomenuté trnavské kalendáre. Tie vhodne dopĺňali náboženskú a odbornú spisbu. Treba však pripomenúť, že dnes používaná klasifikácia sa na dané obdobie nedá v plnej miere aplikovať, pretože väčšina vydaných diel mala interdisciplinárny charakter. V podstate kopírovala jezuitský systém vzdelávania.. Multidisciplinárne bolo samo vedecké i pedagogické zameranie univerzitných učiteľov.

Početná knižná produkcia znásobila význam Trnavskej univerzity, pretože diela vydané v jej tlačiarne reprezentovali vedeckú úroveň školy a robili jej dobré meno vo svete. Svoju úlohu samozrejme hrala aj kvalitatívna úroveň univerzitných tlačí. Tie neraz znamenali prelom vo vtedajšom stave poznania a vedeckej práci.

Čo sa týka jazyka tlačí, prevláda, samozrejme, latinčina, menej je zastúpená gréčtina a hebrejčina. Latinčina totiž bola nielen jazykom katolíckej cirkvi a európskych vzdelancov, ale aj jazykom školskej výučby a úradným jazykom Uhorského kráľovstva. Od 18. storočia sa začína presadzovať aj maďarčina a slovenčina, po nich nasledujú nemecké, chorvátske a srbské, francúzske a iné vydania. Tento fakt súvisí s tým, že na univerzite pôsobila národnostne zmiešaná príp. nevyhranená komunita učiteľov a študentov. Jazykovú rôznorodosť trnavských tlačí možno najlepšie sledovať vo vydaných súpisoch, napr. od Alojza Zelligera *Pantheon Tyrnaviense* (Trnava 1931), Hadriána Radvániho (Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu, vydané Trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777;

Bratislava 2003) alebo najnovšie súpis od maďarských kolegov Istvána Käfera a Eszter Kovács *Ave Tyrnavia!*.

* * *

Najväčšiu skupinu tlačí v súlade s rekatolizačnými cieľmi jezuitov tvorí **náboženská a teologická literatúra**. Trnavská tlačiareň zásobovala náboženskou literatúrou takmer celú oblasť Horného Uhorska: misály, breviáre, zbierky kázní, biblických citátov a výrokov osobností cirkvi, životopisy svätých, spevníky a rôzne príručky pre duchovných i veriacich tvorili asi 50 % celkovej produkcie tlačiarne. Pre ilustráciu: Biblia vyšla v rokoch 1635 – 1777 vo viac ako šiestich desiatkach vydaní. O rozšírení a obľúbenosti trnavských náboženských tlačí svedčí, že takmer vo všetkých zachovaných farských knižniciach na území Slovenska a často i Maďarska môžeme ešte aj dnes nájsť bohoslužobné knihy s miestom vydania v Trnave.

Najprv sa tlačili predovšetkým teologické diela a bohoslužobné knihy; počas prvých dvadsiatich rokov existencie univerzity to boli priemerne dva tituly ročne. Až od roku 1654 došlo k výraznejšiemu kvantitatívnemu zvýšeniu produkcie. Vydávanie cirkevných otcov sa sústreďuje predovšetkým do rokov 1734 – 1773, keď na Teologickej fakulte pôsobil Ján Krstiteľ Príleský. V tomto období vyšli tri desiatky vydaní diel cirkevných otcov – latinské v origináli a grécke v latinskom preklade. Vo vydavateľskom programe Akademickej tlačiarne boli najpočetnejšie zastúpené diela najväčšej cirkevnej autority staroveku sv. Augustína, vrátane diel jemu neprávom pripisovaných. Vyšli *Confessiones*, výber z jeho Listov, výber z celého diela v dvoch zväzkoch, *Soliloquia*, *Meditationes*, *Libellus de contemplatione Christi*. Z ostatných latinských Otcov boli vydané Listy sv. Cypriána a jeho zobraňé spisy (1761), od sv. Hieronýma takisto Listy v troch zväzkoch a *Decus solitudinis*. Viacerými dielami boli zastúpení aj grécki Otcovia v súbornom diele, ktoré vydal Príleský v roku 42

1753 a 1760, no neskôr ho prepracoval. Úvodmi a životopismi doplnil vydania sv. Ireneja, sv. Justína, antiochejského patriarchu sv. Teophila. Reprezentatívnym a zároveň vlasteneckým dielom boli životopisy uhorských svätých *Indicia Ungaricae sanctitatis* od Gabriela Hevenešihho (1656 – 1715) s rytinami ich idealizovaných podobizní (1692 a 1737).

Oddborná a vedecká literatúra tvorila vo vydavateľskom programe Akademickej tlačiarne špecifický segment, určený predovšetkým

vzdelávacím úlohám a potrebám, ktoré zároveň kreovali dostatočný priestor pre jej vznik najmä v súvislosti s pôsobením univerzity. Prevažovali didaktické spisy – učebnice, slovníky a jazykové príručky, vrátane historických, matematických a geografických prác. Pre potreby školskej výučby sa vydávali hlavne učebnice latinčiny a gréčtiny, slovníky a rôzne jazykovedné príručky.

V priebehu poslednej tretiny 17. storočia začali okrem elementárnych jazykových učebníc vychádzať odborne ladené texty. Postupne pribúdali diela pedagógov univerzity a jej absolventov, teologické a filozofické dizertácie, historické spisy, prírodovedné práce. Veľkú skupinu tvoria prírodovedné a právnické spisy. Spočiatku bol ich podiel vo všeobecnosti výrazne nižší, ale postupne narastal v prospech rozvíjaných disciplín, teda predovšetkým filozofie, práva a histórie. Tento nárast je výrazný už krátko po prelome storočí a kulminoval v priebehu 20. – 60. rokov 18. storočia. Ďalším podnetom bolo nariadenie o vydávaní učebníc z roku 1753. Zároveň sa rozšíril tematický záber v prospech diel z oblasti prírodných vied, predovšetkým z fyziky.

Ich autori patrili vo výraznej väčšine do Spoločnosti Ježišovej a boli najmä domáceho pôvodu; podiel zahraničných autorov tvorí približne jednu tretinu. Zastúpenie zahraničných autorov prevažuje v jazykovej literatúre, medicíne a prírodovede. V ostatných odboroch klesá, takže v histórii predstavuje len jednu pätinu, v matematike jednu desatinu. Ako ukázala analýza dokumentov, rádoví autori sa angažovali v rôznych vedných disciplínach súčasne. Bol to výsledok nariadení a pravidiel rádu o pôsobení a vzdelávaní členov. Tí museli často meniť nielen pôsobisko, ale aj predmet vyučovania. Tým sa však znižovala možnosť špecializácie na jednu oblasť.

Vzťah jezuitov k vede a ich nasadenie na tomto poli bolo pevne zakotvené už v nariadeniach zakladateľa Spoločnosti, Ignáca z Loyoly. Vedecké poznanie nebolo samoučelné. Smerovalo k naplneniu cieľa v rovine starostlivosti o dušu. V systéme vied a integrovaných disciplín bola preto najvyššou autoritou teológia. Jej bola podriadená filozofia, ktorú dlhodo- bo ovplyvňovali prírodné vedy. Logika, fyzika a metafyzika predstavovali tri základné predmety na filozofickej fakulte. *Ratio studiorum* dovoľuje zostaviť komplexnejší pohľad na uvedené odbory. Fyzika v sebe integrovala prednášky z matematiky a etiky. Matematika bola uvádzaná ako samostatná disciplína. Podľa potreby bolo možné do prednášok zahrnúť aj poznatky o geografii a ďalších prírodovedných odboroch. Táto situácia vyplynula

z integrovania prírodovedných predmetov do filozofie a ich dlhodobého rozvíjania v jej rámci. Ako samostatný predmet bola uvádzaná aj história. Do učebných osnov sa však dostala až v priebehu 18. storočia, dovtedy sa vyučovala len v rámci gymnaziálnej látky ako súčasť antických tradícií.

* * *

III Jazykové a jazykovedné práce

Gramatiky, slovníky, učebnice poetiky a rétoriky aj rôzne ďalšie pomôcky boli nevyhnutnou súčasťou vyučovacieho procesu na nižšom stupni jezuitských škôl. Preto zároveň tvorili podstatnú časť produkcie tlačiarne. Hlavným cieľom gymnaziálneho programu jezuitov bolo dokonalé zvládnutie latinského jazyka, ktoré sa odvíjalo v intenciách *Ratio studiorum*, oficiálneho študijného plánu všetkých jezuitských vzdelávacích ústavov.

Metodické pokyny pre vyučujúcich dovoľujú sledovať, ako postupovala výučba latinčiny a gréčtiny v jednotlivých ročníkoch. Školský poriadok nariadoval pri výučbe používať učebnicu portugalského jezuitu **Manuela Alvareza** (1526 – 1582) *De institutione grammatica*. Status jedinej povolenej gramatiky si udržala až do rozpustenia rádu. Dovtedy sa dočkala množstva vydaní nielen v Európe, ale aj v Ázii a Amerike. Táto gramatika vyšla aj v rôznych prekladoch: do nemčiny, francúzštiny, taliančiny atď. V roku 1869 vyšla v Šanghaji s čínskym prekladom. Veľmi zaujímavé je vydanie z roku 1594 pochádzajúce z Japonska, s čiastočným prekladom do japončiny. V Akademickej tlačiarňi sa tento titul objavil po prvý raz v roku 1659. Išlo o najstaršie známe trnavské vydanie učebnice, všetky tri knihy boli v latinsko-maďarsko-nemeckej mutácii. Jednotlivé časti potom vychádzali opakovane až do konca 18. storočia

V roku 1648 vyšiel v tlačiarňi k Alvarezovej gramatike slovník *Syllabus vocabulorum*. Obsahoval latinskú slovnú zásobu usporiadanú do tematických skupín so slovenskými a maďarskými ekvivalentmi. Oba tituly sa zaradili do stabilnej časti vydavateľského repertoáru trnavskej tlačiarne. Na upevnenie gramatických pravidiel, prípadne na ujasnenie niektorých gramatických javov boli zrejme určené dva rozsahovo nevelké tituly: *Opusculum orthographicum* (1730) bolo určené tým, ktorí „sa budú učiť písať elegantne, výstižne a bez zbytočnosti“. *Formae comparandi, inflictiendique nomina adjectiva* (1732, 1770) boli príručkou skloňovania prídavných mien pre začiatočníkov.

Gréčtina sa na gymnáziách vyučovala už od najnižšej gramatickej triedy. Ako učebnica bola predpísaná gramatika nemeckého jezuitu **Jakoba Gretsera** (1562 – 1625). Základy gréckej gramatiky pod názvom *Rudimenta linguae graecae* vyšli v Trnave po prvý raz v rokoch 1690 – 1693 a následne v roku 1699. Takto skrátená učebnica vychádzala aj v 18. storočí. Pre triedu rétoriky bola určená tretia Gretserova kniha gramatiky *De syllabarum dimensione* (1738). Grécka gramatika bola často súčasťou učebníc latinskej gramatiky a rétoriky. V druhej polovici 18. storočia pribudla ku Gretserovi *Compendiaria Graecae grammatices Institutio* (1756, 1770). Trnavské vydania vyšli bez uvedenia mena autora, talianskeho lexikografa a filológa Jacopa Facciolata (1682 – 1769). V *Ratio studiorum* boli pokyny pre vyučovanie gréčtiny označené ako *Graeca praelectio* a zaradené v nariadeniach pre jednotlivé ročníky.

Humanistický charakter vyučovania sa vo veľkej miere opieral o čerpanie z diel antických rímskych a gréckych autorov, ktorí prešli cenzúrnymi zásahmi, teda boli očistení od neprijateľných pasáží. Základným autorom, ktorý sprevádzal celé gymnaziálne vyučovanie, bol Cicero. Žiaci sa s ním stretali už od najnižších gramatických tried. V jednotlivých ročníkoch boli čítané a vykladané jeho listy, pričom ich výber bol postavený tak, aby pôsobili aj výchovne. Vo vyšších gramatických triedach sa preberali výberovo diela rímskeho epika Vergília a „básnikov lásky“ Ovidia, Propertia a Tibulla. Hodiny poetiky a rétoriky boli obohatené dielami rečníka Plinia ml., Luciana, historikov Caesara, Sallustia a Curtia. Pri výučbe gréckeho jazyka sa používali diela rečníka Jána Chrysostoma, Aesopove bájky, jednoduchšie Isokratove a Platonove listy a pod. Vo vyšších triedach, kde sa preberala grécka syntax a metrika a analyzovala sa poézia, boli čítané diela Homera, Hesioda, Pindara, Thucydida, Basilia atď. Ich čítanie malo predovšetkým študenta priviesť k dokonalej znalosti latinského jazyka a posunúť ho k vnímaniu hodnôt, ktoré preveril čas. Pre školské potreby sa v Trnave často tlačili Cicerónove reči a listy. Do konca 17. storočia registrujeme aj školské vydania diel G. J. Caesara, P. Ovidia Nasona a P. M. Vergília. V 18. storočí nenastali na tomto poli výrazné zmeny, v roku 1757 vydala tlačiareň ešte epigramy M. V. Martiala a dielo Q. F. Horatia, s ďalšími autormi sa žiaci oboznamovali formou kratších alebo dlhších ukážok už v jednotlivých častiach Alvarezovej gramatiky, prípadne v učebniciach rétoriky.

Hoci počas celého obdobia stálo v centre pozornosti vyučovanie latinčiny, určitý priestor bol ponechaný aj materinskému jazyku študentov.

Podľa Ratio z roku 1735 sa mohli na hodinách rétoriky a poetiky skladať listy a reči aj v materčine. Okrem latinských gramatík a príručiek registruje produkcia tlačiarne aj dve gramatiky maďarského jazyka. Ako prvý vyšli rozsahovo menšie *Elementa linguae hungaricae sive grammatica hungarica*, ktorej autorom bol evanjelický kňaz a učiteľ Pál Kövesdi. Autorom rozsiahlejšej gramatiky, doplnenej prehľadnými tabuľkami skloňovania a časovania bol jezuita **Pál Pereszlényi** (1631 – 1689). V Trnave prednášal tento jazykovedec latinčinu a hebrejčinu. Prvé vydanie jeho príručky *Grammatica linguae ungaricae* vyšlo v roku 1682; dve vydania posmrtné (1702 a 1738).

Z gramatických tried sa postupovalo do tried poetiky a rétoriky. Prodické pravidlá sa vyučovali z anonymnej učebnice *Ars metrica*. Po prvý raz vyšla v Akademickej tlačiarni v roku 1698. Ďalšie vydania poznáme z 18. storočia v dvoch formách. Ako samostatne vydaný titul (1703, 1712, 1733) a ako súčasť tretej knihy Alvarezovej gramatiky (1738, 1746 a 1769). V najvyššej triede rétoriky sa žiaci naučili, ako používať teoretické vedomosti v praxi, z učebnice **Cypriana Soaria** (1523 – 1593) *De arte rhetorica libri tres*. Popri odporúčených učebniciach vychádzali v Akademickej tlačiarni pre vyššiu jazykovú prípravu aj ďalšie doplnkové texty, najmä príručky a slovníky. Koncom 17. storočia pripravil profesor piaristického gymnázia v Prievidzi **Lukáš Möschi** (1651 – 1701) príručku poetiky *Vita poetica* (1698), ktorej cieľom bolo osvojenie si vzorov klasickej latinčiny). Vydanie venoval ostrihomskému arcibiskupovi Jurajovi Selepčénimu. Pod názvom *Manuale rhetorum* (1709, 1718, 1737) bola známa príručka jezuitu **Georgia Worpitza** (1645 – 1720), ktorá vznikla preto, aby prehĺbila poznatky študentov z rétoriky a objasnila náročnejšie pasáže. Novo spracované a o cirkevnú rétoriku doplnené dielo **Cypriana Soaria** *Clara et praeclara methodus parandae eloquentia* vyšlo v roku 1728. Popri uvedených prácach sa pri vyučovaní mohli používať aj diela francúzskeho jezuitskeho pedagóga, filológa a historika **Josephu Juvenicia** (Joseph de Jouvancy 1643 – 1719) *Candidatus rhetoricae* (1769) a *Novus candidatus rhetoricae* (1720). Na titulnom liste je uvedené, že ide o prvé vydanie v Uhorsku, po talianskom, francúzskom a nemeckom vydaní: *Editio prima post italicam, gallicam & germanicam, prima in Hungaria*. Podobný charakter mala učebnica talianskeho jezuitu a učenca **Orazia Torsellina** (Horatius Tursellinus, 1545 – 1609), ktorá v Trnave vyšla pod názvom *Gemmae latinae* tri razy.

Cenným prameňom pre poznanie rozsahu a obsahu učiva z latinského jazyka je zachovaný rukopisný zborník *Institutio ad literas humaniores*

facili methodo ad usum communem discendi docendique accomodata (1734). Autorom bol jezuitský profesor **Anton Helmar** (1700 – 1744) pôsobiaci v Skalici. Helmarova kniha pre pedagógov obsahuje vo forme prednášok a metodických príkladov podstatnú časť učebnej látky na gymnáziu. Jej súčasťou bol bohatý zoznam odporúčaných autorov pre jednotlivé predmety *Catalogus librorum*. Rukopis ponúkal rozsiahly výber autorov a titulov, z ktorých bolo možné čerpať pri gymnaziálnej výučbe. Okrem jazykovej prípravy boli hlbšie rozpracované aj dejiny, Helmar ich zadelil do viacerých prehľadných skupín, napr. dejiny všeobecne, chronológia, dejiny staroveké, stredoveké, jednotlivých štátov, Spoločnosti Ježišovej a geografia. V zozname sa nachádza rozsiahla príručka s pravidlami o skladaní a formulovaní rôznych druhov listov od nemeckého protestantského učiteľa **Johanna Buchlera** (1570 – 1640) *Thesaurus conscribendarum epistolarum*; do vydateľského programu tlačiarne sa dostala tri razy.

Medzi anonymné tituly, z ktorých si bolo možné doplniť vedomosti o veršovaní, básnickom jazyku a štýle, patrí kompendium *Gradus ad Parnassum*. Táto abecedne usporiadaná príručka obsahuje pravidlá a príklady synonym, epitet a iných štylistických prostriedkov; v Trnave sa dočkala až štyroch vydaní (1725, 1729, 1747 a 1771). V úvode vydania z roku 1747, ktorý niesol nadpis *De usu atque utilitate operis*, boli zdôraznené prednosti tejto príručky, a to jednoduchá orientácia v texte a množstvo zozbieraného materiálu z diel najlepších autorov. Informácie o postavách antickej literatúry a mytológie, architektonických a geografických zvláštnostiach, mestách a rôznych starobylých lokalitách prinášal vo forme hesiel encyklopedický slovník *Parnassus illustratus*, ktorý vyšiel v Trnave v roku 1709 a 1728. Aj tu sa niesol úvodom didaktický cieľ: uľahčiť štúdium a predísť znechuteniu, ktoré nastáva pri nedostatočnom porozumení textu.

Významnú funkciu vo vyučovacom procese zastávali slovníky, ktoré vychádzali zo slovnej zásoby textov antických autorov. V najjednoduchšej podobe boli súčasťou učebníc gramatiky a rétoriky. Dvojazyčné *Dictionarium latino-hungaricum* vzniklo upravením slovníka **Alberta Molnára**. Upravovateľom bol lekár **Ferenc Páriz-Pápai** (1649 – 1716). V roku 1750 vyšiel v Trnave rozsiahly slovník jezuitu **Františka Wagnera** (1675 – 1748) *Universae phraseologiae latine corpus*. Bol doplnený prekladmi termínov do nemčiny, slovenčiny (tam označenej ako *lingua slavica*) a maďarčiny, záver tvoril zoznam barbarizmov. Jeho autor kládol dôraz na využívanie

synoným a ich výrazových odtieňov. Slovník vychádzal v 18. storočí v aj Augsburgu (1718, 1729), Regensburgu (1760) a Viedni (1738).

Ako autor jazykových učebníc je známy aj francúzsky jezuita **Franciscus Pomey** (François Antoine Pomey; 1618 – 1673). Jeho prvým v Trnave vydaným dielom bola učebnica rétoriky *Novus candidatus rhetoricae* (1698); neskôr vyšla upravená pod názvom *Novissimus candidatus rhetoricae* (1735). V roku 1745 vyšla trojjazyčná uhorská mutácia jeho slovníka *Flos latinatis*, v ktorom sú jednotlivé latinské heslá vysvetlené a preložené do slovenčiny a maďarčiny. Popri viacerých nemeckých, talianskych a francúzskych vydaniach vyšlo napr. v roku 1747 aj prvé chorvátske.

Jednoduchšie bol pre praktickú potrebu študentov oboch vyšších gramatických tried koncipovaný slovník resp. učebnica frazeológie *Syntaxis ornata*. Ekvivalenty sú v ňom usporiadané bez gramatickej charakteristiky v štyroch stĺpcoch: barbara, hungarica, slavonica, latina. Samostatne vyšla *Syntaxis* v Trnave dva razy (1745 a 1748), potom znova dva razy spolu s *Flos latinatis* (1754 a 1773). Z porovnania Wagnerovho slovníka a Pomeyovho *Syntaxis ornata* vyplýva, že Wagner Pomeyovo dielo prevzal, prepracoval a upravil pre potreby uhorských študentov.

Do osobitnej skupiny patrí pôvodne francúzska *Historia poetica* **Pierra Gautrucha** (1602 – 1681), ktorá mala vo forme lexikónu predstaviť študentom svet mýtických bohov. Nejde vyslovene o jazykovú učebnicu, ale do tejto skupiny sa zaraďuje svojím obsahom. Náplňou jej troch kníh (o bohoch, polobohoch, ich uctievaní a sviatkoch) bolo uľahčenie pochopenia antických autorov, čím vhodne dopĺňala študijný program. Nie je div, že do vydavateľského programu bolo zaradené celkovo päťkrát.

Spoločným menovateľom uvedenej skupiny tlačí je ich jednoznačná úloha v jazykovej príprave. Zodpovedal jej aj výber overených a odporučených autorov a diel, zvlášť jezuitských, často opakovane vydávaných. S jediným skutočným jazykovedným dielom, nie jazykovou učebnicou, sa stretávame u jezuitského astronóma a jazykovedca **Jána Šajnoviča** (1733 – 1785). Ako asistent Maximiliána Hella sa zúčastnil na expedícii po severnom Nórsku a popri prírodných a astronomických zaujímavostiach si všimol aj jazykové súvislosti lapončiny a maďarčiny. Výsledkom jeho komparatívneho výskumu bola epochálna *Demonstratio idioma ungarorum et laponorum idem esse* (1770). Šajnovič sa vďaka nej stal zakladateľom porovnávej jazykovedy.

* * *

IV Knihy venované filozofii a prírodným vedám

Po absolvovaní gymnaziálnych tried pristúpili študenti k štúdiu filozofie. To sa realizovalo na vyššom stupni jezuitských škôl, na filozofickej fakulte. Pravda, pojem filozofia nemal v danom období taký vyhranený predmet skúmania ako dnes. Vtedajšie široké chápanie filozofie si vyžadovalo rozsiahly prehľad o mnohých odboroch a kládlo tak značné nároky na vzdelanie.

V tieni vlastných filozofických disciplín sa pod spoločný názov fyzika, čiže veda o prírode alebo *philosophia naturalis*, rozvíjali prírodné vedy. Smerovanie, akým sa výučba predmetu filozofie na Trnavskej univerzite mala uberať, presne definovalo *Ratio studiorum. Regulae professoris Philosophiae, Regulae professoris Philosophiae Moralis*. Filozofické štúdium trvalo tri roky a jeho náplň bola rozložená do troch hlavných predmetov. V prvom roku sa prednášal úvod do štúdia a logika, v druhom fyzika a posledný rok bol venovaný metafyzike a etike. Takéto usporiadanie trvalo na univerzite až do roku 1753, keď sa štúdium skrátilo na dva roky. Nové osnovy boli upravené tak, že metafyzika sa vyučovala s logikou už v prvom ročníku a druhý ročník bol venovaný prírodným vedám.

Hlavnou úlohou filozofického štúdia bola príprava poslucháčov na štúdium teológie. Štandardným autorom bol Aristoteles, ale zároveň sa malo nasledovať učenie Tomáša Akvinského. Tzv. neoscholastika vládla na fakulte najmä v priebehu 17. storočia, potom jej vplyv ustupoval novým filozofickým názorom. Za najvyššie authority boli po biblii považovaní cirkevní otcovia, svetskí autori nasledovali po nich. Uznanie a rešpektovanie filozofie F. Bacona, P. Gassendiho a najmä I. Newtona prinieslo 18. storočie. Ako predmet záujmu najmä medzi duchovnými scholastika postupne ustúpila zo svojho dominantného postavenia a nositeľmi filozofického rozvoja sa stali laici. Samotná jezuitská filozofia 17. – 18. storočia sa líšila od predchádzajúceho a nasledujúceho obdobia v tom, že si kládla za cieľ uviesť filozofiu do širších, svetských kruhov.

Pri posudzovaní rozvoja filozofického myslenia na univerzite sa ako rozhodujúci faktor ukázala miera integrovania prírodovednej problematiky novovekej filozofie do neoscholastického systému. Rozoznávajú sa tri hlavné etapy: Prvá (ante 1700) sa vyznačovala scholastickým prístupom a kulminovala vydaním diela Martina Sentivániho. Druhá (1700 – 1753) možno charakterizovať ako obdobie postupnej diferenciacie predmetu filozofie. Tretia (1754 – 1773) vyústila do prelomu a do rozmachu filozofickej produkcie s prevahou prírodno-filozofickej tematiky.

Vydávanie filozoficky orientovanej literatúry v Akademickej tlačiarňi pred rokom 1700 možno označiť ako nevýrazné. Okrem viacerých promočných téz bola až v roku 1691 vydaná učebnica logiky talianskeho jezuitu **Ottavia Cattanea** (1633 – 1679) *Logicae summulae*, ktorej cieľom bolo sprostredkovať úvod do Aristotelovej logiky. Etické zásady sledoval jezuita **Karl Enders** (1660 – 1727) v príručke *Philosophus civilis* (1696). Zhrnul v nej ponaučenia o správne vedenom živote, pričom vychádzal z výrokov antických gréckych autorov Platóna, Socrata a Solóna. Najvýraznejšou osobnosťou tohto obdobia aj v celouniverzitnom meradle bol bezpochyby **Martin Sentiváni** (1635 – 1705). Od roku 1667 pôsobil na univerzite ako člen profesorského zboru, dekan a rektor. Okrem toho zastával funkcie prefekta tlačiarne, správcu univerzitnej knižnice a cenzora. S tým úzko súvisela aj jeho redakčná a vydateľská aktivita. Popri mnohých teologických a polemických spisoch, známych doma i v zahraničí si získal meno svojím rozsiahlym spisom *Curiosa et selectiora variarum miscellanea*. Toto vedecké dielo, koncipované ako súbor rozpráv v troch hlavných častiach, vychádzalo postupne od roku 1689 do roku 1709. Formou otázok a odpovedí autor priblížil súhrn súdobých poznatkov najmä z prírodných a humanitných vied. Vybrané rozpravy boli tlačene priebežne a samostatne. Sú súčasťou príslušných kapitol 4.4.3 Prírodoveda a 4.5 História.

Po roku 1700 filozoficky orientovaná produkcia výrazne a niekoľkonásobne narástla. Z hľadiska obsahu jednu líniu tvorila spisba orientovaná eticky, druhú komentáre a výklady k jednotlivým Aristotelovým spisom. Tieto práce sú zmesou prekonaných aj nových poznatkov, ktoré sa naďalej začleňovali do široko koncipovanej *philosophia naturalis*. Výraznou osobnosťou prelomu storočí bol **Gabriel Heveneši**, pôsobiaci na univerzitách vo Viedni a Trnave. Okrem historických, náboženských a prírodovedných tém sa venoval aj etickej problematike v diele *Succus prudentiae* (1701).

Z antických zdrojov a etického poslania bibliie čerpali aj ďalší do vydateľského programu tlačiarne zaradení autori. Medzi nich patril napríklad jezuitský filozof a teológ **Juraj Rajčáni** (1669 – 1734), autor viacerých filozofických spisov. Eticko-morálne boli ladené spisy *Harmonia philosophica* (1706), *Ars recte philosophandi* (1707) a *Somnium philosophicum* (1707), v ktorom uverejnil preklad Epiktetovho *Enchiridion*. V roku 1718 vyšli jeho *Conclusiones scientiae practicae*, v ktorých poukázal na užitočné i záporné stránky vedy. Stať o etike začlenil do svojej práce *Idea sapientis* (1746) aj jezuita **Anton Vanoši** (1683 – 1757). Anonymné zostalo dielo *Tractatus de virtutibus*, ktoré vyšlo o rok neskôr.

Rozmanitosť názorov možno doložiť vydaniaми diel, v ktorých dominovali staršie stanoviská a vzory, najmä Aristoteles. Platí to napríklad o práci slovínskeho jezuitu pôsobiacého v Grazi a Viedni **Antona Erbera** (1695 – 1746) *Institutiones dialecticae* (1752, 1762, 1771), ďalej o *Distinctiones et axiomata philosophica* (1736) od nemeckého jezuitu z Dillingenu **Georgia Reeba** (1594 – 1662), o *Definitiones philosophicae* (1736) od francúzskeho teológa **Jeanna de Thierry**. Ich spoločným menovateľom bolo iba podobné usporiadanie a metóda výkladu. Oživiť aristotelovskú tradíciu v duchu prírodovednej filozofie sa pokúsil **Melchior Cornäus** (1598 – 1665), rektor jezuitského kolégia vo Würzburgu a Mainzi. Jeho *Aristoteles redivivus*, ktorý vyšiel najprv vo Würzburgu v roku 1652, sa v trnavskej produkcii objavil po prvý raz až začiatkom roku 1715. Do polovice 18. storočia sa s ním stretávame ešte šesť ráz. V Trnave teda boli aj staršie názory ešte stále akceptovateľné.

Horlivým stúpencom aristotelizmu bol aj jezuita **Farkaš Bošáni** (1669 – 1726). Vo svojich prácach osvetľoval a približoval zložky filozofie, definoval termíny a tézy, s ktorými sa poslucháči štúdiá stretali. Bošániho najčastejšie vydávaným spisom bol *Sacculus distinctionum*, opakovane vychádzajúci v rozpätí rokov 1708 – 1728. Podobne koncipovaný bol *Sacculus distinctionum sive Philosophicum ABC* (1707), či *Philosophicum ABC* (1732). Pod názvom navodzujúcim *Werböczyho* zákonník *Tripartitum* vznikla príručka logiky *Tripartitum juris philosophici* (1706). Posledné Bošániho diela *170 Proverbia Aristotelis* (1707) doplnené filozofickým slovníkom, a *Curiosum Aristotelicum resolutum* komentovali a interpretovali vybrané pasáže z Aristotelovej filozofie.

V duchu aristotelizmu sa nieslo celé dielo profesora filozofie a historika **Jána Kaziho** (1686 – 1759) *Quaesita physica* z roku 1720, v ktorom

sa podujal priblížiť a objasniť rôzne prírodovedné zaujímavosti. K popredným predstaviteľom filozofického myslenia a autorom viacerých prác z tohto oboru sa radí aj profesor filozofie a teológie **Vavrinec Tapolčáni** (1669 – 1729). Jeho diela boli obsahovo rozmanité. Kým *Axiomata Christianopolitica* (1706) boli orientované skôr eticky, *Academicus ens naturale* (1706) bolo príspevkom a odmietavou polemikou s učením R. Descarta. Tapolčániho súčasník, rakúsky jezuita **Koloman Riezinger** (1680 – 1752) vo svojich názoroch takisto vychádzal z Aristotela. Počas svojho pôsobenia v Trnave napísal viacero diel. Aj počas neskoršieho pôsobenia v Grazi sa okrem teológie venoval najmä filozofii. Aristotelovské postoje deklaroval v spise *Parva naturalia Aristotelis* (1717) a prírodovedné názory publikoval v tom istom roku pod názvom *Bona physica in comentariis Colegii Conimbricensis*. Z toho istého roku pochádza práca **Antona Gabona** (1677 – 1735) *Physica exotica*; táto sa okrem fyziky zaoberá chémiou, napr. postupmi pri výrobe farieb a atramentu alebo oddelovaním a čistením vzácnych kovov.

Filozofické myšlienky a možnosti ich aplikácie v spoločenskom usporiadaní našli však uplatnenie nielen v odborných prácach, ale aj v ľahšom žánri. Príkladom je promočný spis Jána Kaziho (1686 – 1759) *Stoa vetus et nova* z roku 1710, v ktorom autor vychádza z myšlienok stoicizmu, ale sčasti stoikov aj paroduje.

V množstve filozoficko-prírodovedných tém bolo nepochybnou výnimkou zaradenie diela **Francisca Szdellara** (1685 – 1745) *Itinerarium peregrini philosophi*. Popri pedagogickej činnosti na univerzitách vo Viedni, Grazi a Trnave, kde zastával aj funkciu kancelára, pôsobil Szdellar aj ako rektor v Záhrebe. V Trnave v rokoch 1720 a 1721 vyšli dve jeho knihy s uvedeným rovnakým názvom. Môžeme ich označiť za cestopisy, ktoré opisovali putovanie krajinami: prvý diel obsahoval Čínu, Japonsko, Kanadu a Brazíliu, druhý diel obsahoval Turecko a Grécko. Okrem historicko-kultúrnych poznatkov sa autor zameral predovšetkým na filozofiu a náboženstvo týchto krajín.

Prvých päťdesiat rokov 18. storočia prevládali vo filozofických dielach dve obsahové línie: etická a filozoficko-prírodovedná. Široko ponímaná fyzika sa dá ilustrovať na súbore rozpráv *Dialogi physici* (1745), ktorých autorom bol francúzsky jezuita **Noël Regnaut** (1683 – 1762). Dielo vyšlo pôvodne vo francúzštine, ale v Trnave vyšlo v latinskom preklade **Františka Halvaxa** (1712 – 1774?). Fyzikálne rozpravy objasňovali rozličné kuriózy, napr. o meteoroch, zemetraseniach, blesku a vlastnostiach zrkadiel.

O dvadsať rokov neskôr vyšli štyri filozoficky ladené *Clarissimum virorum dissertationes* (1763). Len dve z nich sa týkali skutočne fyzikálnych javov, *Theoria elevationis vaporum* a *De causa elevationis vaporum*. Ich autori neboli činní na Trnavskej univerzite. Autorom prvej bol prírodovedec **Christian Gottlieb Kratzenstein** (1723 – 1795), ktorý prednášal na univerzite v Kodani a bol členom ruskej Akadémie vied, druhú napísal **Georg Erhard Hamberger** (1697 – 1755), profesor medicíny a botaniky. Ostatné dve *De origine fontium* a *De causa fertilitatis terrae* možno zaradiť skôr do hydrologie resp. poľnohospodárstva. Posledným fyzikálnym titulom z tohto obdobia je didaktická, klasickým hexametrom písaná báseň **Jána Purginu** (1719 – 1748) *De vi electrica* (1746). Autor rozčlenil dielo do troch častí, z ktorých každá sa začínala stručným zhrnutím problematiky v próze. Báseň bola odráža súveký súbor poznatkov o elektrostatike, ale zároveň predznamenovala postupnú diferenciaciu disciplín a zmenu v ponímaní predmetu fyziky. Stalo sa tak ešte pred tereziánskou reformou.

Prelomový rok 1753 nepriniesol iba zmenu v študijnom pláne filozofickej fakulty a úpravu osnov, ale znamenal aj názorové prelomy. Zosobňoval ich významný trnavský profesor filozofie, astronóm a historik **Jána Borgiu Kériho** (1702 – 1768). Kým Tapolčáni na začiatku 18. storočia striktne odmietal Descartovu filozofiu a názory, Kéri sa k nemu stal umiernennejšie. To neznamená, že s Descartom úplne súhlasil. Svoje na otázku pohybu zamerané filozoficko-fyzikálne práce vydal v rýchлом slede v rozmedzí rokov 1752 – 1754. V úvode prvej z nich, *Disseratio physica de corpore generatim*, zdôraznil posun v myslení, ktorý dostal do popredia záujmu fyziku emancipovanú od filozofie. Skúmanie zákonitostí pohybu telies podrobnejšie rozviedol v rozpravách *Dissertatio physica de motu corporum* a *Dissertatio physica de causis motuum*. Kéri sa stal inšpirátorom trnavských učebníc fyziky, ktorých autormi boli jeho žiaci, očividne podnietení jeho výskumami.

Prvú zo série týchto učebníc *Philosophiae naturalis pars prima, seu Physica generalis* vydal v roku 1755 **Andrej Adáni** (1716 – 1795). Pod jeho menom je evidované aj dielo *Institutiones physicae generalis* z roku 1744, ktoré je vedené ako deziderátum. V nasledujúcom roku vyšla dvojdielna práca **Andreja Jaslinského** (1715 – 1784) *Institutiones physicae. (Pars prima seu physica generalis. - Pars secunda, seu physica particularis)*. Oba diela, fyzika všeobecná a fyzika špeciálna, sú značne rozsiahle, spolu majú viac ako 800 strán. Vyšli krátko po reforme, a tak smieme predpokladať,

že ich autor pripravoval už skôr. V pomerne rozsiahlom, takmer dvadsaťstranovom úvode k prvému dielu, rozviedol autor samotný pojem fyziky, pôvod tejto vednej disciplíny, jej vývoj, poznávanie a zákonitosti. V úvode k druhému dielu zas upozornil, že v jeho práci sa nenachádzajú žiadne pre študentov škodlivé tvrdenia a že chce upriamiť ich zaujem aj na meteorológiu, geológiu, hydrológiu. Učebnica vyšla v Trnave ešte raz v roku 1761. Jaslinský napísal aj dva ďalšie študijné texty: *Institutiones logicae* (1754) a *Institutiones metaphysicae* (1755). Učebnicu fyziky *Elementa philosophiae naturalis* pripravil aj profesor **Anton Revický** (1713 – 1781); bol však aj autorom učebnice logiky a metafyziky *Elementa philosophiae rationalis, seu logika* a *Elementa philosophiae generalis seu matephysica*; obe z roku 1757.

Medzi Kériho nasledovníkov patrila profesor **Ján Ivančič** (1722 – 1784), ale aj on sa popri fyzike zaoberal logikou a metafyzikou. Napísal diela *Institutiones logicae* (1757, 1763) a *Institutiones metaphysicae* (1758, 1763 a 1769). Čisto fyzikálne však bola zameraná jeho báseň o optike z roku 1750 *Elementa opticae*.

Uvedené učebnice vniesli do vyučovania fyziky na Trnavskej univerzite pokrokové podnety, hoci ešte ostávala súčasťou filozofie a kumulovala v sebe všetky ostatné prírodovedné disciplíny. Prelínanie filozofie a fyziky možno sledovať aj v učebniciach logiky a metafyziky, konkrétne v ich štruktúre a náplni. Spoločnou črtou všetkých učebníc fyziky, logiky aj metafyziky je primárne zameranie na študentov. Približovali potrebné a zaujímavé poznatky tak, aby boli v súlade s predpismi a zároveň zaujali pozornosť.

Na začiatku 60. rokov však nastal vo vyučovaní fyziky zlom. Spôsobil ho vplyv R. J. Boškoviča (1711 – 1787), jezuitského filozofa a matematika. Pod jeho vplyvom vznikli práce Pavla Makóa (1724 – 1793) a Antona Radiča (1726 – 1773). Pavol Makó učil matematiku, svoje učebnice fyziky, metafyziky a logiky však vydal až vo Viedni, kde pôsobil po odchode z Trnavy. Všetky vyšli na začiatku 60. rokov a v priebehu desaťročia boli vydané opakovane. Anton Radič prednášal fyziku, po odchode do Budína tam vydal učebnicu fyziky.

V našich podmienkach sa Newtonova fyzika plne presadila v spisoch jezuitu **Jána Krstiteľa Horvátha** (1732 – 1800) *Institutiones metaphysicae* a *Institutiones logicae*, ktoré vyšli v Trnave v roku 1767 a 1771. Ako ukazujú ich ďalšie vydania, podržali si svoju aktuálnosť aj po dlhom čase a zmenách v školskom prostredí. Vyšli v Trnave v roku 1767, 1771, neskôr aj v Ausburgu a Budíne.

Príprava a vydávanie diel filozofického obsahu úzko súviselo s privilegiovaným postavením filozofie v rámci univerzitného štúdia. Písalo sa iba po latincky a autormi boli výlučne jezuiti; väčšina z nich kratšie alebo dlhšie pôsobila v Trnave. Samotné filozofické myslenie vtedy prechádzalo ďalekosiahlymi zmenami, ktoré súviseli s novými objavmi prírodných vied. Jezuitský rád novoty zamietal a staval proti nim vlastný filozofický systém.

Začiatku 18. storočia dominovali eticky zamerané diela. Ich vzorom bol Aristoteles. Aristoteles svojimi početnými spismi inšpiroval i mnohé prírodovedné spisy. Orientácia na aristotelizmus pokračovala aj v nasledujúcich desaťročiach. Zlom nastal až v druhej polovici 18. storočia. Vtedy vznikli diela s novátorskými myšlienkami a pribudli skutočné učebnice jednotlivých, najmä fyzikálnych disciplín. Z formálneho hľadiska sa jednotlivé knižné tituly odlišovali najmä rozsahom. Napr. učebnice metafyziky a logiky mali spravidla menší rozsah. V učebniciach fyziky sa usporiadanie textu a spôsob výkladu výrazne nelíšil od iných odborne orientovaných diel, ale ich súčasťou sa stali rôzne nákresy a znázornenia skúmaných a ozrejmovaných javov.

Zo súboru filozofických tém možno vyčleniť osobitnú podskupinu diel filozoficko-pedagogického zamerania. Prvé dve také práce **Františka Wagnera** o základoch a úlohách vzdelávania pochádzajú z roku 1701: *Colloquium magistri cum discipulo* a *Dissertatio philologica de vera eruditione*. Podobného charakteru je filozoficko-pedagogický traktát **Michala Segeďiho** (1706 – 1752) *De institutione juventutis* (1735) a rozprava o význame a prospechu školstva *Ars omni reipublicae necessaria* (1738).

Matematika

V rámci druhého ročníka štúdia na filozofickej fakulte bola zaradená aj výučba matematiky. Študenti počúvali Euklidove *Základy*, k tomu niečo z geografie a náuky o sfére – *Physicae auditoribus explicet in schola... Euclidis elementa, ...aliquid Geographiae, vel Sphaerae...* Išlo o pomerne voľný súbor prednášok, bez jasného určenia, bez predpísaných či odporúčených učebníc. (*Si quid preterea idonei, & propensi ad haec studia, privatis post cursum lectionibus exercentur*). Jezuitské chápanie pojmu matematika síce nadviazalo na tradíciu stredovekého quadrvia, ale zahrňovalo aj ďalšie disciplíny, ktoré sú dnes samostatnými odbormi, napr. základy mechaniky

a hydrostatiky, geometrickej optiky, dioptriky. Medzi ne vtedy patrila aj *architectura militaris*, náuka o vojenských opevneniach a vymeriavaní stavieb v teréne. Matematické vzdelanie, vyučovanie a povedomie v Uhorsku bolo dlho na nízkej úrovni. Podobná situácia bola napr. aj v Portugalsku. Vyučovanie matematiky tu bolo dlhú dobu zanedbávané, dôvodom však boli iné súveké okolnosti a predovšetkým orientácia na obchodovanie a dopravu spojenú s námorným životom. Počas dvoch storočí pôsobenia rádu sa pátri v Portugalsku stali najmä učiteľmi navigácie, vojenského inžinierstva, kartografie a astronómie, teda ich smerovanie bolo skôr praktické či technické, málo orientované na rozvíjanie teórie matematiky, ako aj jej praktickej stránky. Tomu zodpovedala aj knižná produkcia. Do polovice 18. storočia sa vydávali len elementárne tabuľky na uľahčenie výpočtov; ich autorom bol **Julius Caesar z Padovy** (Patavinus). Jeho populárna pomôcka pod názvom *Arithmetica practica* zahŕňala okrem tabuliek aj ukážky a návody konkrétnych výpočtov. V Trnave vyšla táto pomôcka od roku 1709 opakovane nielen v latinčine, ale aj v nemeckej a maďarskej mutácii. Hranice elementárnej aritmetiky neprekročilo ani dielo trnavského profesora **Henricha Berzevicchio** (1652 – 1713) *Arithmetica practica* z roku 1687.

Trigonometrické tabuľky, prvé svojho druhu v Uhorsku, vyšli anonymne v roku 1694 pod názvom *Canon sinuum*. Či ich autorom bol trnavský profesor matematiky **František Sékeli** (1657 – 1715) alebo jeho mladší kolega **Ján Dubovský** (1654 – 1710), v tom zatiaľ nevládne zhoda. O tri roky neskôr publikoval hodnotnú a pomerne rozsiahlu prácu profesor piaristického gymnázia v Prievidzi **Lukáš Möschi** (1651 – 1701). Jeho *Arithmeticus practicus* obsahoval popri základných výpočtoch aj počítanie logaritmov. V rukopise zanechal Möschi aj ďalšie matematické práce *Bibliotheca mathematica* a *Compendium mathematicum*. Pod takmer zhodným názvom *Arithmetica practica* vychádzala v Trnave opakovane, dovedna päťkrát, od roku 1721 učebnica jezuitu **Caspara Schotta**.

Pozitívny moment do prípravy a publikovania učebníc matematiky vniesla reforma Márie Terézie v roku 1753. Cisárovná v nej nariadila, že profesori majú povinnosť písať učebnice a používať ich pri výučbe. O desať rokov neskôr nariadil ostrihomský arcibiskup ako *praefectus studiorum*, aby sa používala fyzikálno-matematická učebnica viedenského jezuitského profesora Karola Scherffera (1716 – 1783) *Institutiones physicae* (Viedeň, 1753). Tá však v Trnave nevyšla. Do tohto obdobia spadá i vydanie

trojdielnej učebnice *Universae matheseos brevis institutio* (1752 – 1755), ktorej autormi boli trnavskí profesori matematiky a fyziky **Ján Ivančič** (1722 – 1784) a **Anton Revický** (1723 – 1781).

Produkcia matematických disciplín bola ešte obohatená vydaním logaritmickej tabuľky *Tabulae logarithmorum numerorum* (1771). Posledným a najvýznamnejším matematickým dielom bola učebnica, ktorú pripravil trnavský profesor **Ján Baptista Horváth** (1732 – 1799). V dvojdielnom kompendiu *Elementa matheseos* (1772 – 1773) zhrnul dobové poznatky z aritmetiky, algebry a prezentoval v ňom aj problematiku analytickej geometrie. Ako vidno, produkcia matematických prác v Trnave nebola rozsiahla, ale napriek tomu vyšli učebnice, ktoré priniesli moderné poznatky a tým prispeli k obsahovým aj didaktickým zmenám vo výučbe.

V súlade s dobovým chápaním by sme mali medzi matematické práce zaradiť aj spis o dejinách architektúry *A régi jeles epületekröl* (1760), v Uhorsku prvý svojho druhu. Počas svojho trnavského účinkovania ho pripravil jezuita **János Molnár** (1728 – 1804). V deviatich kapitolách priblížil najvýznamnejšie budovy staroveku a výklad doplnil celostránkovými ilustráciami.

* * *

V Geografia, astronómia, geológia a poľnohospodárstvo

Geografia

V domácich podmienkach jezuiti nevenovali geografii osobitnú pozornosť. Poznatky geografie zaradovali do diel historického obsahu. **Martin Sentiváni** v rozsiahlom encyklopedickom diele *Curiosa et selectiora... miscellanea* začlenil geografické znalosti do druhého zväzku prvej časti. Zhrnul tu všeobecné základy odboru, zemepis vtedajšieho známeho sveta a regionálny miestopis Uhorska, množstvo infor-

mácií o nerastoch, flóre a faune. **Samuel Timon** sa popri rozsiahlom historickom a biografickom bádani zameril na topografický výskum a jeho výsledky zhrnul v dvoch prácach o topografii uhorských miest a mestiečiek: *Celebriorum Hungariae urbium celebriora* (1701) a *Celebriorum Hungariae urbium et oppidorum topographia* (1702). Obsahujú údaje o 51 mestách Uhorského kráľovstva, z ktorých 23 leží na území dnešného Slovenska. Timon uverejnil výsledky výskumu vodstva v diele *Tibisci Ungariae fluvii notio, Vagique ex parte* (Košice 1735 a 1767) a opísal v ňom vodstvo viacerých slovenských stolíc. Spájanie poznatkov z geografie a z histórie ukazuje aj Timonova práca *Imago antiquae Hungariae*. To isté kontatovanie platí o trojdielnom spise **Františka Karola Palmu** *Notitia rerum hungaricarum*.

Okrem interdisciplinárne zameraných kníh reprezentovali geograficky orientovanú literatúru najmä učebnice, ktoré vychádzali v Akademickej tlačiarne v 18. storočí. Avšak v porovnaní s inými vednými odborníkmi bol ich počet veľmi skromný. V dvadsiatych rokoch 18. storočia opakovane vyšla v Trnave anonymná latinská učebnica *Geographia nova veterum locorum* (1724). Toto z nemčiny preložené dielo historika, geografa a pedagóga **Johanna Hübnera** (1668 – 1731) bolo zostavené formou otázok a odpovedí; predchádzal im všeobecný úvod o delení sveta na kontinenty. Hübnerova obľúbená učebnica bola prepracovaná a vyšla v Trnave pod menom **Ladislava Nedeckého** (1703 – 1759) s názvom *Geographia globi*

terraquei po prvý raz v roku 1736 a potom v ďalších štyroch vydaniach. Pri vyučovaní geografie v ročníku rétoriky sa v 18. storočí používala učebnica francúzskeho jezuitu **M. Dufrena** *Rudimenta historica*, lepšie povedané jej piaty diel *Rudimenta geographica*; vyšli v Trnave viac ráz samostatne alebo spoločne s prvými štyrmi dielmi. Od roku 1731 roku sa jej vydanie zopakovalo ešte sedem ráz. Kapitoly učebnice postupne predstavovali najdôležitejšie poznatky a členili jednotlivé krajiny z hľadiska geo-politického. Lepšej orientácii študentov v nej slúžila mapa sveta a vyobrazenie zemegule. Na konci bol index geografických termínov.

Pred presťahovaním univerzity vyšla v Trnave učebnica fyzikálneho zemepisu *Éléments géographiques ou description abrégée de la surface du globe terrestre* (1769) od **Jacqueta de Malzet** (1715 – 1800), Francúza, ktorý bol profesorom histórie a geografie na vojenskej akadémii vo Viedni. Pôvodne toto dielo vyšlo pre študentov vojenskej akadémie vo Viedni v roku 1755. O polstoročie skôr vyšla v tlačiarne mapa Uhorska *Tabula geographiae regni Hungariae*; pripravil ju nemecký, aj v Trnave pôsobiaci jezuita **Joseph Prandstetter**.

Astronómia

Počiatok astronomického vzdelávania a meraní v Trnave spadá do 17. storočia. Ako prvý profesor v Trnave vyučujúci astronómiu bol zaznamenaný Karol Sinich; pôsobil v roku 1637. Že sa v tom čase striktne nerozlišovalo medzi astronómiou a astrológiou, ukazuje spis *Prognosis astrologica*, ktorý vydala v roku 1661 Akademická tlačiareň. Obsahoval rozpravu o kométach, ich zoznam a horoskopy. Spis je registrovaný ako anonymný, ale existuje mienka, že ho spoločne zostavili J. Lippai a M. Sentiváni. Tento v časti *De cometarum natura* svojich *Curiosa et selectiora... miscellanea* vysvetľuje nielen vznik a druhy komét, ale rôznych poveternostných javov (napr. vetra, oblakov, hmly, rosy, mrazu). Astronomické a meteorologické poznatky obsahoval i bohato medirytinami ilustrovaný prírodovedný opis sveta a vesmíru *Meteorologia philosophico-politica* z roku 1702, ktorého autorom bol **János Imre Vitézy**. V podobnom duchu sa nieslo dielo jezuitskeho polyhistora **Athanasia Kirchera** (1601 – 1680), ktorý sa zaoberal medicínou, matematikou, astronómiou, ale aj orientálnymi jazykmi a dejinami. V roku 1729 v Trnave vyšlo jeho rozsiahle *Itinerarium*

extaticum aj s komentármi. Po prvý raz tento titul vyšiel v Ríme v roku 1656, o štyri roky neskôr aj v Norimbergu a Würzburgu. V jeho prvej časti autor podnikol imaginárne cestovanie vesmírom, vystúpil na Mesiac, Venušu a prešiel postupne aj ďalšími planétami.

Otázka meteorov a ich rozboru rezonovala v diele **Gabriela Hevenešiho** *Meteora rationibus et experientiis physicis illustrata* (1727, 1728). Po prvý raz vyšla táto rozprava v roku 1690 vo Viedni. V skúmaní meteorov použil tento jezuitský páter vlastné skúsenosti i poznatky iných autorov. O oblasť nebeských telies sa zaujímal už zmienený fyzik a historik **František Borgia Kéri**. V roku 1736 vydal spis *Dissertatio astronomica de cometa* a v ňom podal názory na v roku 1729 pozorovanú kométu; vo výklade využíval vtedy moderné postoje k tejto problematike. Okrem toho je Kéri považovaný za pravdepodobného autora anonymne vydanéj teórie a návodu na skonštruovanie slnečných hodín *Tabulae triplices* (1733).

V priebehu 17. a prvej polovice 18. storočia sa diela o astronómii vyskytovali v programe tlačiarne ojedinele, zato v druhej polovici storočia dostal výskum v tejto oblasti osobitne silný podnet. Bolo ním založenie astronomického observatória pri Trnavskej univerzite (1753). Jeho riaditeľom sa stal **František Weiss** (1717 – 1785), ktorý krátko po zahájení činnosti observatória začal publikovať výsledky pozorovaní na stránkach novej ročenky *Observationes astronomicae*. Do roku 1770 vyšlo ďalších deväť zväzkov. Popri popisoch pozorovaní, napr. prechodu Venuše slnečným diskom v roku 1761, obsahovali ročenky aj meteorologické správy o počasí a teplotách v jednotlivých ročných obdobiach.

Tento titul chápeme ako typologicky odlišný typ dokumentu – nepravé periodikum, ktorého výskum je súčasťou retrospektívneho bibliografického spracovania v rámci úlohy Bibliografia almanachov, ročieniek a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918. Vzhľadom na prístup pri spracovaní nepravých periodík danú ročenku vnímame ako jeden titul, pozostávajúci z desiatich ročníkov, ktoré spájal spoločný názov a vydavateľ. Výsledky meraní boli usporiadané do prehľadných tabuliek, popis javov sprevádzali nákresy a znázornenie. V roku 1760 vyšlo v Trnave anonymné dielo *Astronomiae physicae juxta Newtoni principia breviarium* určené študentom. Obhajovalo a dokazovalo správnosť heliocentrického systému; pravdepodobným autorom je Weiss.

O vydavateľskej aktivite tlačiarne v geograficko-astronomických disciplínach však nebol mimoriadny záujem. Ich počet narástol práve v 18.

storočí po založení observatória. Publikácie môžeme typologicky zaradiť medzi učebnice alebo odbornú literatúru, ktorá presahovala rámec vyučovania. Ich autormi boli takmer výhradne jezuitskí pátri. Kým v geografii dominovali zahraniční autori, v astronómii to boli naopak domáci jezuiti. Pestovanie oboch disciplín sa zakladalo na poznatkoch všeobecného fyzikálneho a politického zemepisu, na súdobých pozorovaniach, na názoroch a vedomostiach o modeloch a systémoch vesmíru. Hlavným prínosom však bolo vydávanie astronomickéj ročenky v rokoch 1753 – 1770.

Geológia

Rozsiahle pohoria Uhorska, ich popis, skladba a rozbor sa stali námietkom pomerne rozsiahleho výskumu, ktorý uskutočnil jezuitský pedagóg a prírodovedec **Štefan Čiba** (1763 – 1719). Svoje bádanie zamerl najmä na Karpaty a popri geologickom výskume sledoval aj vyskytujúcu sa faunu a flóru. Zozbieraný materiál doplnil o poznatky Aristotela, J. Wernhera a A. Kirchera a pretavil do *Dissertatio historico-physica de montibus Hungariae* (1714); zostavil ho vo forme otázok a odpovedí. Popri tom sa Čiba venoval hydrologickému a mineralogickému bádaniu, výsledkom čoho bola grófovi Jozefovi Berénimu venovaná *Dissertatio historico-physica de admirandis Hungariae aquis* (1713). V tomto prípade však ide skôr o prepracované dielo J. Wernhera *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*.

Poznatky z geológie tvorili časť diela jezuitu **A. Kirchera** *Iter extaticum* (1729). V jeho druhej časti, v *Prodromus mundi subterranei*, sa zaoberal práve geologickým systémom a názormi naň. Tu uviedol geologicko-mineralogické poznatky o Uhorsku, najmä o baniach a prírodných zaujímavostiach. V programe tlačiarne sa objavili aj iné analogické práce. Jednou z nich je v hexametroch zložená báseň **Jozefa Bartakoviča** *Metallurgicon* (1748) o baniach na striebro a zlato. Báseň v troch častiach prinášala informácie o vzácnych kovy a ich ťažbe; v závere autor pripojil latinsko-nemecko-maďarský slovníček špeciálnych výrazov. Druhou je rozprava o pôvode prameňov a potokov *Dissertatio de origine fontium et puteorum*, ktorej autorom bol profesor matematiky a práva **Heinrich Kühn** (1690 – 1769). Je to prvá dizertácia zaradená pod spoločným názvom *Clarissimum virorum dissertationes physicae* (1768).

Botanika, chov zvierat, poľnohospodárstvo

Jednou z najznámejších botanických záhrad tých čias bola bratislavská záhrada, ktorú vybudoval v rokoch 1642 – 1664 ostrihomský arcibiskup Jurajom Lippai. Na prianie svojho brata ju opísal jezuita **Ján Lippai** (1606 – 1666) v spise *Posonyi kert* (1664). Ide o prvú odbornú botanickú prácu, ktorej obsahom bolo aj záhradníctvo. Jej tri knihy opisovali ovocnú, zeleninovú a kvetinovú záhradu. Lippai sa podpísal aj pod náučný spis poľnohospodárskeho charakteru *Calendarium oeconomicum*, ktorý bol v Trnave vydaný o tri roky neskôr za finančnej podpory arcibiskupa Juraja Lippaia (1664). Obsahoval návod na správne vedenie domáceho hospodárstva podľa jednotlivých ročných období a mesiacov.

Aj tretia časť encyklopédie **Martina Sentivániho** *Curiosa et selectiora ... miscellanea* bola venovaná botanike a zoológii; už v roku 1689 boli z nej vyňaté a vyšli samostatne dizertácie z oblasti botaniky *Dissertationes septem* (I. *Physica curiosa de Plantis*. II. *De Feris*. III. *De Avibus*. IV. *De Piscibus*. V. *De Allodiaturae rebus*. VI. *De noxiis animalibus oeconomiae*. VII. *De Calendarii reformatione*. V ich rámci Sentiváni rozpracoval systém rastlinnej a živočíšnej ríše a doplnil ho o poľnohospodársku problematiku. Z nich potom vznikol spis *Oeconomia philosophica*.

Medzi poľnohospodársky orientovanými prácami zaujmú svojou témou aj formou tri tituly. Dve sa týkajú tabaku, jeho pôvode a liečivých a negatívnych účinkoch. Báseň *Genealogia tabacae* (1651) zložil **Joachima Kovalský**. Takmer o sto rokov vydal vedeckú rozpravu *De tabacco Georgicorum* (1744) jezuitský profesor teológie a filozofie, bratislavský rodák **Ignác Klaus** (1717 – 1791). **Jacques Vaniéri** (1664 – 1739) sa pokúsil zhrnúť do šiestnástich kníh návod, ako pracovať s ovocím, zeleninou a vinicami a ako chovať včely. Jeho *Praedium rusticum*, zjavne inšpirované Vergiliovým eposom *Georgica*, dosiahlo medzi čitateľmi v celej Európe pozoruhodný úspech.

Z pera vzdelaného kňaza **Jána Liceia** (? – 1714) pochádza *Iter oeconomicum* (1707, 1713). V rozsiahlej príručke v dvanástich kapitolách sa autor zameral na uvážlivé hospodárenie a správu šľachtických, cirkevných a mestských majetkov, pridal rady a usmernenia, ako chovať zvieratá a včely a ako pestovať plodiny. Posledným v našom zozname poľnohospodársky zameraných spisov je dizertácia o úrodnosti pôdy *Dissertatio de causa fertilitatis terrae*; jej autorom bol lekár poľského kráľa **D. Kulbel**.

Ako sme videli, prírodovedne zamerané práce si všímali aj ríšu zvierat a rastlín. Medzi trnavskými tlačami evidujeme state o pozorovaní zvierat *Selectae quaedam observationes de animalibus* (1729) od **Lorenza Forre-
ra** a dve poučné dielka domácich jezuitských autorov zamerané na oblasť lovu a poľovníctva *De institutione ac venatu falconum* od Juraja Praya a *Artis aucupandi liber unicus*, ktorého autorom bol Ján Sipek (1729 – 1781). V oboch prípadoch ide o básne.

* * *

VI História a historické príručky

V súlade s vtedajším chápaním bola **história** na Trnavskej univerzite vedným odborom bez oficiálneho statusu. Hoci historické vedy nestáli na Trnavskej univerzite v popredí záujmu, postupne budovaná univerzitná knižnica takými titulmi disponovala. Potvrďuje to aj katalóg univerzitnej knižnice z roku 1690, registrujúci tematicky pestrú skupinu historických diel. Oddiel Historici obsahuje približne 217 titulov, pričom tento počet by sa samozrejme zvýšil, ak by sme brali do úvahy viacnásobné vydanie jednotlivých titulov. Až na výnimky ide o diela vytlačené v zahraničí, často viacväzkové, tematicky orientované na politické dejiny, životopisy a dejiny národov. Do úvahy treba vziať aj skutočnosť, že v priebehu rokov sa počet týchto titulov zvyšoval. Katedra histórie bola na filozofickej fakulte zriadená až po reforme univerzity v roku 1769 a zastrešovala dva predmety: históriu a rečníctvo. Cirkevné dejiny a cirkevné rečníctvo boli v kompetencii študijného plánu na teologickej fakulte. Výklad o dejinách bol totiž súčasťou výučby v triede poetiky, kde sa čítali a vykladali rímski autori – z historikov Sallustius, Caesar, Curtius, Livius a Tacitus. V triede rétoriky sa teoretické vedomosti zužitkovali prakticky. Vtedy sa odporúčalo podľa Ratio upriamiť pozornosť študentov aj na vybrané antické reálie a dejiny. Keďže súčasťou výučby na gymnáziu bola gréčtina, zručnosti študentov sa cibrili lektúrou upravených diel gréckych autorov; z historikov to boli napr. Thukydides a Plutarchos.

Osobitný záujem o dejiny a historiografiu možno badať koncom 17. storočia v osobe uznávaného pedagóga Gabriela Hevenešiho, ktorý sa zaoberal zbieraním prameňov prevažne k cirkevným dejinám 16. – 17. storočia. Výsledkom jeho dlhoročnej práce sa stala mohutná 140-zväzková zbierka. Aj keď ostala v rukopise, stala sa cennou bázou pre neskoršie výskumy. Do roku 1711 vychádzali z tlačiarne historické diela skôr ojedinele. Prvý titul poznáme až z roku 1681 a vyšiel pod názvom *Nucleus rerum hungaricarum*. Je to komentovaný výťah z Bonfiniho diela doplnený o udalosti

do roku 1526. Toto dielo skromného rozsahu napísal stoličný hodnostár **Žigmund Druget** (? – 1684) pre zábavu a poučenie študentov a venoval ho cisárovi Leopoldovi I.

Univerzite v druhej polovici 17. storočia dávala pečať osobnosť **Martina Sentivániho** (1633 – 1705). O jeho encyklopedickom diele sme sa už zmienili. Prirodzene, mala v ňom svoje miesto aj história. Výťah z tretej časti *Miscellaneí* vyšiel pod názvom *Dissertatio paralipomenica rerum memorabilium Hungariae* (1699), pokračovanie *Continuatio dissertationis paralipomenicae rerum memorabilium Hungariae* o rok neskôr. Sentiváni do nich zahrnul panovníkov, krajinských a cirkevných hodnostárov, kapituly, župy, šľachtické rody a dokonca aj personál Trnavskej univerzity. Vydanie finančne podporil mecén barón Juraj Beréni.

18. storočie otvorili ďalšie dva tituly, ktoré sa zaoberali chronológiou dejín svetských aj cirkevných: anonymne vyšlo *Compendium chronologiae sacrae et profanae* (1701) a pod *Fax chronologica*, ktoré obsahovalo prehľad dejinných udalostí, sa podpísal **Gabriel Serdaheli** (1660 – 1726). Dielo s veľkolepým názvom *Historia universalis ab origine mundi* (1702) vyšlo pod menom **Joanna Floriana Kollera**, príslušníka paulínskeho rádu.

S vedeckým pôsobením na univerzite je nerozlučne späté meno **Samuela Timona** (1675 – 1736), ktorý je vlastne zakladateľom modernej uhorskej historiografie. Ťažisko jeho bádania bolo v oblasti uhorských dejín, biografii a historickej topografie. Okrem historicky orientovaných diel bol aj autorom slovníku k Alvarezovej učebnici a dvoch menších filozofických prác ako i spisu oslavného charakteru *Admirabilis Regni Hungariae corona* (1712), venovaného cisárovi Karolovi VI. Od roku 1712 žil dlhšie v Trnave, prednášal na teologickej a filozofickej fakulte a do roku 1719 zastával funkciu historika kolégia. Ďalšie roky strávil na kolégiách v Košiciach, Užhorode a Kluži: Z rozpätia rokov 1714 – 1715 pochádza trojdielna práca *Synopsis novae chronologiae*, v ktorej sa rozhodol zosúladiť chronologické nezrovnalosti medzi autormi. Podobne je koncipovaná jeho *Purpura Pannonica* (1715), zbierka heslovitých biografii 21 kardinálov, ktorí sa v Uhorsku narodili alebo boli biskupmi. Takmer o dvadsať rokov neskôr v roku 1735 vyšla v trnavskej tlačiarne Timonova *Imago novae Hungariae*. Dielo popisovalo stolice, banáty a provincie Uhorského kráľovstva. Timonova *Imago antiquae Hungariae* zasa opisuje územie Uhorska v rímskom období, predstavuje kmene Húnov a Avarov, príchod Maďarov na nové územia, pokračuje dejinami Veľkej Moravy, pričom reviduje dovtedy tradované

názory. Po prvý raz vyšlo v Košiciach v roku 1733. Podľa vlastných slov v úvode sa Timon podujal na napísanie tejto Tieto dve diela, neskôr vydávané zvyčajne spolu, sú Timonovými najznámejšími prácami. Ako pôvodca novej kritickéj koncepcie dejín Uhorska a zástanca heuristického výskumu mal Timon veľký vplyv na neskorších historikov 18. storočia.

V roku 1712 pripravil Timonov súčasník **Michal Földváry** (1672 – 1746) historické pojednanie *Quaestiones historicae de rebus Hunnicis, Avaricis et Hungaricis*. Je formálne jednoducho zostavené: Didaktickým spôsobom odpovedá na jedenásť otázok o historickej a rečovej totožnosti Húnov, Avarov a starých Maďarov. Cirkevný historik **Alexander Söréni** (1664 – 1719) obrátil svoj záujem na cirkevných hodnostárov. Výsledkom jeho výskumu bolo nevelmi rozsiahle dielo *Nova series archiepiscoporum Strigoniensium* (1717), prehľad ostrihomských arcibiskupov medzi rokmi 1000 až po 1717.

Udalosti za vlády Ferdinanda I. a Maximiliána II. si zvolil za tému filológ a teológ **Ján Kazi** (1686 – 1759). Jeho *Brevis commentarius* vyšiel v dvoch častiach v rokoch 1718 – 1719. Prehľadové dvojdielne životopisné dielo je spojené s menom **Ladislava Turóciho** (1682 – 1765), ktorý zostavil a vládnucemu cisárovi Karolovi VI. venoval príručku *Ungaria suis cum regibus compendio data*. V prvej časti autor podal historicko-geografický opis Uhorska, do ktorého zaradil údaje o rozlohe, členení, vodstve, pohoriach krajiny a doplnil ich o exkurz po významných mestách a hradoch. Druhá časť tvoria samotné biografie panovníkov. Počas svojho pôsobenia na jezuitských kolégiách sa viac venoval teológii, bol autorom viacerých polemických spisov, zaoberal sa mariánskym kultom a spracoval životopisy sv. Alojza a sv. Stanislava.

Predmetom spracovania sa stali aj dejiny univerzity. Najstaršie obdobie do roku 1660 spracoval profesor **František Černovič** (1680 – 1736) v diele *Ortus et progressus Almae Archi-Episcopalis Societatis Jesu Universitatis Tyrnaviensis* (1725), následných štyridsať rokov existencie zachytil rovnako profesor a neskorší dlhoročný riaditeľ Akademickej tlačiarne **Imrich Tolvaj** (1694 – 1775) v diele *Progressus Almae Archi-Episcopalis Societatis Jesu Universitatis Tyrnaviensis* (1728).

V Trnave vychádzali v tomto období aj diela zahraničných autorov, napr. historická práca *Epitome historiarum ab Urbe condito usque ad annum Christi MDXCV* **Orazia Torselliniho** (Horatius Tursellinus, 1545 – 1609), talianskeho jezuitskeho filológa. Na rozdiel od domácich titulov, toto dielo

je opatrené dvomi vecnými registrami a samostatnými zoznamami mien a cudzích výrazov. Pozornosti sa dostalo aj dánskemu básnikovi a historikografovi **Vitus Beringovi** (1617 – 1675). Jeho *Florus danicus* vyšlo v Trnave v roku 1716 a 1724. Rozsiahly úvod diela vysvetľuje význam kráľovskej moci, vznik a vývoj územia Dánskeho kráľovstva a približuje biografie dánskych vládcov od najstarších, t. j. bájnych čias až do smrti kráľa Kristiána I. v roku 1481.

Zvýšenie počtu vydaných historických diel sledujeme od polovice tridsiatych rokov 18. storočia. V línii domácich dejín pokračoval jezuita **František Kazi** (1695 – 1760), ktorý spracoval búrlivé 17. storočie. V trojdielnej *Historia regni Hungariae* skompletizoval a doplnil rukopisný materiál Samuela Timona. Okrem Timona a Ištvánfiho v úvode ani ďalej v texte nešpecifikuje ďalšie pramene, hoci samotný text obohatil v určitých prípadoch o pasáže z pôvodných listín panovníkov a krajinských hodnostárov. Tematicky nadviazal na Františka Černoviča a Imricha Tolvaja, keď sa vrátil k téme univerzity a dovedol jej dejiny do jubilejného roku 1735. Po 120 rokoch od prvého vydania v Augsburgu vyšla v Trnave rozprava krajinského hodnostára a historika **Petra Révaia** (1568 – 1622) o uhorskej korune, symbole kráľovského titulu a moci, *Commentarius de sacra regni Hungariae corona*. Z roku 1746 pochádzajú *Causae tres calamitatum*. V literatúre sa prisudzuje jezuitom Andreasovi Schmidthauerovi (1712 – 1763), prípadne Františkovi Halvaxovi. V troch dizertáciách sa postupne vysvetľujú príčiny neradostnej situácie Uhorska. Sú tri: turecká expanzia, konfesionálne spory, panovníci zo zahraničia. Udalosti rokov 1673 – 1678 zhrnul jezuita **Ján Korneli** (1686 – 1748) v diele *Res gestae in Hungaria* (1742). Korneli sa zaoberal v tomto prípade najmä obdobím Tököliho povstania, toto dielo vyšlo v roku 1740 aj v Košiciach. Pravým opakom posledných dvoch titulov, pokiaľ ide o priame citovanie prameňov, je *Series banorum*, kniha o bánoch Uhorska do roku 1733. Napísal ju už zmienený jezuita **Anton Helmar** (1700 – 1744). V úvode vyrátal pramene a diela, ktoré mali podobný charakter a slúžili mu ako vzor, takže sa v texte dajú dobre identifikovať. Príkladom mu boli S. Timon, J. Lucinus a J. Rattkai, ďalej spomína pôvodné zoznamy *Syllabus iudicum Curiae* a *Palatinorum Ungariae catalogus*.

Prehľadový charakter má anonymné *Compendium historicum* (1732, 1733) a dielo **Jozefa Pintéra** (1717 – 1780) o rytierskych rádoch *Conspectus equestrium* (1742) s vyobrazením rádových insígnií. V úvode sa autor sťažuje na problém, aký môže spôsobiť neznalosť jazyka. K námetu spracovanej

látky sa hlásil ako pokračovateľ iných autorov, ktorých bližšie neurčil, okrem P.F. Bonana. Špecifickým dielom je *Cerographia Hungariae seu notitia de insignibus et sigillis regni Mariano-apostolici compendio data* (1734); dovtedy sa v Uhorsku heraldikou nikto nezaoberal. Bibliografia ho pripisuje Józsefovi Kollerovi, ktorý v úvode zdôvodnil význam pečatí a ich poznania pre vedu, ktorú nazýva *ars heraldica*.

V roku 1731 vyšla šesťdielna učebnica svetových dejín **Maximiliana Dufrena** (1688 – 1765) *Rudimenta historica*. Jednotlivé diely vychádzali počas desaťročí v Trnave až do roku 1772. Okrem toho vyšli aj v Košiciach, ale pôvodne boli vytlačené v nemeckých tlačiarňach. Jednotlivé časti postupne oboznámili čitateľa s dejinami od stvorenia sveta, so štátnymi útvarmi, s dejinami Rímskej ríše a jednotlivých európskych krajín a panovníckych dynastií. Ďalším zahraničným autorom bol **Erycius Puteanus** (vl.m. Henrik van de Putte alebo aj Henri de Puy, 1574 – 1646), holandský filozof a hudobník, profesor literatúry, ktorý pôsobil určitý čas aj v Miláne. V Trnave vyšlo iba jedno z množstva jeho diel, a to *Historiae barbaricae* (1744) o vpáde barbarských kmeňov do Itálie a doplnené chronologickým prehľadom udalostí. Spomenúť treba *Vitae pontificum romanorum* a *Disputationes historicae* od **Antonia Sandiniho** (1693 – ?) a **Gregora Kolbu** (1681 – 1746), takisto autora spisu o pápežoch *Series romanorum pontificum*, ktorý sa v Trnave dočkal štyroch vydaní v priebehu desiatich rokov.

Novou témou pre domácich autorov boli dejiny a panovníci Byzantskej a Osmanskej ríše. **František Borgia Kéri** (1702 – 1768), inak významný trnavský fyzik a astronóm, tematizoval byzantské dejiny v kompendiu *Epitome historiae Byzantinae* (1738 – 1746), pretože Uhorsko v dávnej minulosti udržiavalo vzťahy s Byzanciou. Okrem toho Kéri vydal prehľad byzantských panovníkov *Imperatores Orientis* (1744) od Konštantína Veľkého až k poslednému cisárovi Konštantínovi VII., teda po dobytí mesta Turkami v roku 1453.

Na tému nadviazal vo svojom diele *Imperatores Otomanici* **Mikuláš Schmitth** (1707 – 1767). Pôsobil 13 rokov na univerzite, a hoci bol skôr filozof a teológ, napísal ďalšie tri práce venované domácim svetským i cirkevným dejinám: *Palatini regni Hungariae* (1752) v kontexte dobových udalostí predstavovali po kráľovi najvyšších hodnostárov a ich činy. *Archiepiscopi Strigonienses* (1758) mali analogický záber, ibaže sa venovali najvyšším cirkevným predstaviteľom, ostrihomským arcibiskupom. Až posmrtné bolo vydané jeho dielo *Episcopi Agrienses* (1768). Posledným

cirkevným historikom, ktorého trojdielne dejiny *Az anyaszentegyház története* (1769 – 1771) vyšli v Akademickej tlačiarne, bol knihovník **Ján Molnár** (1728 – 1804). Novou látkou sa vo svojom diele *Dissertationes binae* zaoberal aj inak málo známy jezuitský autor **Georg Csussen** (1727 – 1764). V prvej časti spisu podal všeobecný výklad o rímskych provinciách, v druhej zúžil záber na Pannoniu.

V roku 1765 vyšiel mohutný korpus historických textov *Scriptores rerum Hungaricarum*. Podľa titulného listu bolo trnavské vydanie druhým v poradí; už v rokoch 1746 – 1748 vyšla táto trojdielna zbierka vo Viedni. O autorskej zodpovednosti by podľa mena, ktoré figuruje na titulnej strane, nemali nastať pochybnosti. Je na ňom uvedený **Johann Georg Schwandtner** (1716 – 1791), knihovník a historik viedenskej cisárskej knižnice a bývalý žiak Mateja Bela. Práve Bel pripravil aj odborný úvod o význame a potrebe poznania literárnych vied a histórie. Bel do zväzku zaradil aj komentár o prameňoch. Titulný list teda naznačuje dva stupne autorskej zodpovednosti: slovami *cura et studio* zodpovednosť hlavného zostavovateľa Schwandtnera a slovom *praefatione* Belovu. Avšak najnovší výskum ukazuje, že hlavnú zodpovednosť niesol Matej Bel. Schwandtner bol zrejme autorom vybranej edície Belom pripravených textov a osobou, ktorej sa podarilo ju vydať.

Popredným historiografom a plodným autorom bol **Juraj Pray** (1723 – 1801), pôvodne jezuitský profesor, po rozpustení rádu knihovník univerzitnej knižnice v Budíne. Pripravil päťdielne dejiny *Annales rerum hungaricarum*, rôzne historické dizertácie a životopisy, ktoré vychádzali v Bratislave, Viedni, Košiciach a Budíne. V Trnave vyšli celkovo štyri jeho diela. Dejinám venoval *Supplementum ad annales veteres* (1764) a vytýčil si za cieľ očistiť najstaršie uhorské dejiny v duchu vedeckej kritiky.

O význame poznania vlastných dejín a potrebe ich dôkladného spracovania a vhodného podania bol presvedčený ďalší jezuitský historik, neskôr cirkevný hodnostár **František Karol Palma** (1735 – 1787). V úvode svojej učebnice *Notitia rerum Hungaricarum* (1770, 1775) si položil otázku, prečo sa pramennému výskumu venovalo tak málo dejepiscov. Kniha potom vyšla osobitne v skrátenej forme aj ako stredoškolská učebnica. Na sklonku pôsobenia Akademickej tlačiarne v Trnave vyšla dvojdielna chronológia *Synopsis chronologica* (1771 – 1773) jezuitského historika **Štefana Katonu** (1732 – 1811). Jej autor sa preslávil 42-zväzkovou zbierkou prameňov k uhorským dejinám.

Pri hodnotení historiografickej produkcie Akademickou tlačiarňou možno zohľadňovať kvantitatívne a kvalitatívne parametre. Kvalitatívne atribúty predstavujú hĺbku a rozsah vytlačeného textu, či prítomnosť pomocného aparátu. Ak zohľadňujeme množstvo titulov, dejepisectvo sa zaraďuje medzi vednými odbormi hneď po teológii na druhé miesto. Treba oceniť aj to, že jednoznačne prevažujú domáci autori, v tomto prípade príslušníci jezuitského rádu. Azda najčastejším dôvodom k písaniu diel patrilo splniť potreby vzdelávania mládeže a národa pre dobro krajiny, poznať dejiny vlasti, pokračovať v stopách predchodcov, skompletizovať sled dejinných udalostí, nedovoliť, aby činov a osobnosti boli zabudnuté, vyhovieť želaniam priateľov alebo očistiť historiografiu od chýb. Preto boli ťažiskovou témou dejiny Uhorska. Vo forme prehľadov, rozpráv či biografí približovali jednotlivé diela politicko-spoločenské pomery, udalosti, činnosť svetských a cirkevných hodnostárov. Častou témou bolo búrlivé obdobie 16. – 18. storočia, pozornosť historikov však neobchádzala ani staršie obdobia. Záujem o Byzanciu a Turecko bol podmienený úzkymi vzťahmi a politickou situáciou v dávnej i nedávnej minulosti.

Charakteristická pre vydávanie historických prác je jednorazovosť. Opakované vydania sú výnimkou; platí to nielen o Trnave, ale aj pre vydania v iných mestách Uhorska. Zараdenie historických diel do vydavateľského programu tlačiarne určovali viaceré okolnosti – najskôr osobné pohnútky autorov, neskôr spoločenská objednávka. Preto sa tak prejavila snaha poznávať vlastné dejiny a nadviazať na činnosť starších autorov. V neposlednom rade treba hľadať dôvod v celkovom pozitívnejšom vzťahu k tejto disciplíne, lebo poznanie dejín mohlo priaznivo vplývať na mladú generáciu. Vydávanie historiografických diel na univerzite postupne narastalo v treťom desaťročí 18. storočia a kulminovalo začiatkom šesťdesiatych rokov. Znamenalo výrazný rozvoj historického bádania a prinieslo diela, ktoré vytvorili základ pre ďalší výskum dejín Uhorska.

* * *

VII Právnická literatúra

Založenie Právnickej fakulty v roku 1667 bolo trvalým krokom k zabezpečeniu právnického vzdelania v Uhorsku. V krajine dovtedy takáto odborná inštitúcia neexistovala. Každodenná prax mestských a stoličných úradníkov si totiž nevyžadovala absolvovanie právnického štúdia. Stačili na ňu osoby, ktoré svoje znalosti nadobudli u nejakého právnika. Spoločenská a politická situácia si však čoraz viac vyžadovala odborne pripravených adeptov na miesta v úradoch svetskej i cirkevnej administratívy. Pedagogické a odborné smerovanie zaraďovalo trnavskú fakultu od počiatku k pokrokovejším fakultám vo vtedajšej Európe. Dvojročný harmonogram štúdia totiž rátať s vyučovaním nielen kanonického a rímskeho práva, ale aj uhorského, a to súkromného a procesného.

Doklady o prvých odborných právnických textoch vytlačených Akademickou tlačiarňou máme až zo začiatku 90. rokov 17. storočia. Nešlo o odborné práce v pravom slova zmysle, ale o dizertácie a promočné tézy budúcich doktorov práv, ktoré sa často vydávali aj počas celého 18. storočia. Na vydávaní týchto nevelmi rozsiahlych tlačí sa autorsky podieľali profesori fakulty. Medzi prvými boli František Koller (? – 1720), notár ostrihomskej kapituly, ktorý viedol praktické cvičenia z uhorského práva, právny romanista Bernard Juraj Steiner, Ernest Fridrich Sometinga, Ondrej Lehotaj, či pedagóg a prefekt tlačiarne v rokoch 1667 – 1671 Ladislav Senei (1632 – 1702).

Základnými materiálmi, vydávanými tlačiarňou na študijné účely, ale i pre právnu prax boli Verbőciho Tripartitum a zbierka zákonov, dekretov a nariadení *Corpus iuris hungarici*, ktorú vytvoril **Martin Sentiváni**. Vo forme troch častí vyšla po prvý raz v roku 1696 a jej prvý diel tvorilo práve Tripartitum. Toto vydanie bolo venované arcibiskupovi Leopoldovi Koloničovi za jeho štedrosť a podporu. CIH vychádzalo aj ako dvojdielne od roku 1740, pričom v priebehu desaťročia bolo vydanie zopakované (1749, 1751). Pod názvom *Index corporis iuris Hungarici* ho pripravil

kráľovský podsudca **Štefan Aszalai** ako príručku pre orientáciu v zbierke. Ako doplnené a opravené vydanie vyšla aj o päť rokov neskôr, ale už bez uvedenia mena autora, rovnako aj v roku 1722. Ďalšou pomôckou pri štúdiu Tripartita bolo jeho rozsiahle komentované vydanie z rokov 1740, 1753 a 1763 pod názvom *Verböcius illustratus*

Najčastejšie spracovanou látkou právnických diel vydaných Akademickou tlačiarňou bolo domáce uhorské právo a jeho formy, teda právo procesné a súkromné. Z roku 1700 sú známe dve diela **Jána Kitoniča** (1560 – 1619). Obe vyšli pôvodne vyšli v Trnave v roku 1619 spolu a boli určené študentom práva. *Directio methodica* približuje formou otázok a odpovedí záležitosti procesného práva. Sporné a protirečivé miesta v Tripartite a ich riešenie Kitonič spracoval v druhom diele *Centuria certarum*. Oba učebnice vyšli aj neskôr v 18. storočí, avšak už každá zvlášť: *Directio methodica* (1724, 1734), *Centuria certarum* (1735).

Do konca 17. storočia vydal svoje diela aj **František Fóriš-Otrokóci** (1648 – 1718), ktorý pôsobil ako profesor na Trnavskej aj Košickej univerzite. V práci *Breve specimen* poukázal na vzťah uhorského, rímskeho a kanonického práva. V tejto téme pokračoval v *Experimentum reductionis*, kde na príkladoch z prameňov dokazoval, že množstvo úprav uhorského práva malo svoj pôvod v rímskom, resp. cirkevnom práve (1699). V podobnom duchu pripravil a v roku 1698 aj vydal spis *Concordia canonica* **Karol Schretter** (1644 – 1718), profesor kanonického práva, v ktorom na príklade testamentov odvodzoval pôvod domáceho práva od rímskej predlohy. Do obdobia reformných úprav na fakulte vyšla v tlačiarňi väčšina diel domácich profesorov. Dielo znalca cirkevného práva a trnavského profesora **Vavrinca Tapolčániho** (1699 – 1729) *Centuria casuum* (1728) bolo študijnou pomôckou. Nevôľu a ostrý nesúhlas časti spoločnosti vzbudilo dielo *Novissima diaeta* (1722) z pera profesora uhorského práva na univerzite **Michala Benčika** (1670 – 1728). Najkomplexnejšiu odpoveď a reakciu na slovné napadnutie rovnoprávneho postavenia mešťanov z Trenčína a obyvateľov celej Trenčianskej stolice zostavil Baltazár Magin v diele *Murices...sive Apologia* (Púchov, 1728). Samotný spis obsahovo riešil viaceré problémy verejného práva a právneho postavenia miest v uhorskej spoločnosti.

V priebehu rokov 1734 až 1747 publikoval svoje štyri práce jeden zo zakladateľov uhorskej i slovenskej právnej komparistiky **Ján Jozef Rendek** (1703 – 1748), ktorý sa venoval spracovaniu tém rôznej povahy. Snažil sa

o prepojenie základov rímskeho práva s úpravami kanonického i domáceho práva. Do programu tlačiarne sa dostali aj diela jezuitského právneho historika **Jána Segedyho** (1699 – 1760) *Rubricae sive synopses titulorum* (1734) a *Tripartitum juris tyrocinium* (1733), z ktorých sa stali populárne právne príručky. Viac ako štvrtstoročie uhorské právo (1723 – 1759) v Trnave vyučoval právnik **Pavol Klos** (17. – 18. storočie), advokát a notár Ostrihomskej kapituly. V práci *Praxis seu forma processualis fori spiritualis* (1756) rozpracoval zásady a formy procesného práva. V roku 1758 vyšla v Akademickej tlačiarňi príručka z oblasti súdneho lekárstva, pokladaná za jedno zo základných diel tohto odboru. Jej autor, advokát muránskeho panstva a prísediaci gemerskej súdnej stolice **Matej Bodó** (1690 – pol. 18. storočia), v nej zhrnul teóriu a prax trestného práva a doplnil ju indexom odborných termínov.

Reformné úpravy v roku 1760 predpísali novú učebnicu aj pre uhorské právo. Pre študentov ju pripravil **Štefan Huszty**, advokát jágerského biskupstva, ktorý v trojdielnej príručke rozpracoval znenie Tripartita a uhorského zvykového práva, zákony a nariadenia od r. 1035 až k obdobiu vlády Márie Terézie (1766). Medzi príručkami určenými poslucháčom práva vyniká opakovanými vydaniaми anonymné dielo *Regulae juris canonici*. V priebehu necelých desiatich rokov, 1739 – 1747, bolo vydané päťkrát. Jeho zostavovateľ si zvolil ako cieľ vysvetlenie zákonov cirkevného práva.

Do vydavateľského plánu tlačiarne boli zaradené aj diela zahraničných autorov. V roku 1724 vyšli dve učebnice **Bartholomea de Carthage** – *Enchiridion iuris* a *Synopsis iuris civilis*, ktoré sa zaoberali civilným právom. V roku 1742 obohatilo učebnicovú literatúru aj Carthagenovo tretie dielo *Synopsis juris canonici*. Podobne obľúbenou bola aj štvordielna učebnica kanonického práva jezuitu **Francesca Antonia Febeia** (1616 – 1706) *Institutionum iuris canonici*. Potvrďuje to aj poznámka na titulnom liste trnavského vydania “Editio post Romanam et plures in Germania prima in Hungaria” z roku 1727. Cirkevnému právu bola venovaná rozsiahla práca viedenského profesora **Adama Josepha Grenecka** *Examen juris canonici* z roku 1731 a opakovane bola v Trnave vydávaná aj príručka nariadení Tridentského koncilu z pera kanonika a vrchného vikára v Besancone **Phillippa Chiffleta** (1597 – 1657?) *Canones et decreta* (1733, 1765, 1766)). V roku 1772 sa objavila práca právnika a profesora kanonického práva **Andreea Vallensis** (vl.m. Andreas Delvaux, 1569 – 1636) *Paratitla juris canonici*.

Tematicky ojedinelým je dielo právnika a dvorného radcu **Georga Josepha Kögla de Waldinucz** (1699-?) *De jure civili et criminali* (1759), v ktorej vysvetlil použitie vojenského práva a riešenie rôznych prípadov.

Samostatnú a veľmi skromnú skupinu tvoria tituly, ktoré by sme mohli zaradiť tematicky k odboru politológie. Čo je prospešné a akých činov sa má vládca vystríhať je obsahom diela *Theatrum politicum*, ktorého autorom bol **Ambrogio Marliani** (1757). V roku 1771 bol vydaný drobný nemecký spis **Caspara Ehrenfelsa** *Sätze...in die Staatswissenschaft*, vychádzajúci z diela Josepha Sonnenfelsa.

Príprava a vydávanie diel s právnickou tematikou súviseli s činnosťou právnickej fakulty. Jej hlavnou úlohou bolo vychovávať odborne pripravených a kvalifikovaných úradníkov štátnej a cirkevnej administratívy. Tým sa definuje i recipientské zázemie, ktorým boli študenti práv a predstavitelia právnej praxe. Impulzom bol záujem o rozvíjanie odboru vo vzájomnej previazanosti so snahou pripraviť dielo užitočné na jednej strane študentom a na strane druhej prospešné aj samotnej právnej praxi.

Produkcia právnickej literatúry bola vo veľkej miere v rukách domácich autorov, z ktorých takmer polovicu tvorili profesori z radov jezuitov, druhej skupinu predstavujú predstavitelia súvekej právnej praxe, ktorí popri vykonávaní advokátskej alebo sudcovskej činnosti prednášali študentom práv (napr. P. Klos, J. J. Rendek, Š. Aszalai). Popri dielach, ktoré boli vytlačené, sú známe aj práce, ktoré ostali z rôznych dôvodov v rukopisoch, napr. už spomenuté prednášky F. Kollera, ďalej P. Klosa *De processibus comitatensibus*, či Š. L. Kregara *Commentarium Theoreticum in Tripartitum*.

Najväčšia pozornosť bola venovaná rozpracovaniu oboch zložiek domáceho uhorského práva – procesnému aj súkromnému. Vo forme učebníc, príručiek či indexov boli predmetom výkladov znenia zákonov, nariadení, rôzne porovnania a riešenia širokého spektra právnej problematiky. Dôležitosť, aká sa tejto oblasti prikladala, sa odrazila aj v opakovaných vydaniach jednotlivých titulov. Kanonické a rímske právo boli najčastejšie prameňom pre komparácie s uhorským právom a celkovo im bola venovaná menšia pozornosť. Hoci bolo vyučovanie trestného práva na fakulte zaradené ešte v priebehu 17. storočia, za celé obdobie evidujeme len dve diela. Rozkvet právnickej literatúry zaznamenávame v období rokov 1722 – 1747 a spája sa s vydávaním učebníc najmä k uhorskému a kanonickému právu.

* * *

VIII Medicínska literatúra

Vydávanie lekárskej a medicínskej literatúry na našom území bolo až do založenia Lekárskej fakulty Trnavskej univerzity sporadické a sústreďovalo sa do okruhu dizertácií s rôznym medicínskym zameraním a spisov s rozmanitými pokynmi a radami. Zriedkavý bol aj výskyt vydávania medicínskej literatúry Akademickou tlačiarňou, pod ktorý sa bezpochyby podpísala organizácia univerzity a jej úlohy. Zastúpenie tejto literatúry bolo minimálne, v roku 1690 vyšlo nariadenie *Utilissima cautela tempore pestis* a v roku 1759 *Pjseň o morovým nakažení*, ktoré ale nie sú svojím obsahom v pravom zmysle odbornou literatúrou, skôr inštrukciami a ponaučeniami pre obdobia hroziacich či prebiehajúcich epidémií.

Prvý lekársky spis evidujeme z roku 1662, ide o dielo z oblasti fyziológie *Speculum physiognomicum*, ktorého cieľom bolo diagnostikovanie rôznych neduhov a chorôb podľa vonkajších znakov ľudského tela. Autorom katalógu liečiv *Catalogus universarum medicinalium* (1736, 1737) bol trnavský lekárnik **Hieronym Pezelt**.

Osobitný druh literatúry vychádzal v odbore bola balneológia. Je rozvoj súvisel s početnými minerálnymi a termálnymi prameňmi, ktorých pozitívne účinky na zdravie sa šírili aj mimo domáceho územia ešte v priebehu 14. a 15. storočia. V priebehu 16. – 18. storočia výskum minerálnych vôd prebiehal v rovine rozborov a analýz prameňov a indikovaní ich liečivých účinkov. K spracovaniu tohto odboru významne prispel aj katolícky duchovný **Ján Krstiteľ Vrablanský** (1680 – 1755), inak sa zaoberajúci literárnou a prekladateľskou činnosťou. V roku 1725 a 1737 v Akademickej tlačiarňi vyšiel jeho spis – návod na správne užívanie kúpeľnej liečby *Directorium thermale*. V tridsiatich bodoch v ňom zhrnul zásady výberu kúpeľov v závislosti od účinkov liečivých prameňov a odporučil spôsob ich užívania. K rovnakému odboru patrí aj dielo kežmarského lekára **Jána Lišoviniho** (1715/16 – 1757) *Scrutinium physico-medicum* (1748), ktoré venoval svojmu mecénovi grófovi Karolovi Ferdinandovi von Königsegg-Rothenfels-Erps

a priblížil v ňom výsledky fyzikálnej a chemickej analýzy ôsmich prameňov v Turčianskych Tepliciach, indikoval ich liečebné účinky a pridal aj poznámky o okolitých prameňoch a kúpeľoch v Sliachi, Bojniciach a Sklenených Tepliciach.

Prvé výsledky vedeckého pôsobenia Lekárskej fakulty sa dostavili už krátko po jej otvorení vo forme obhájených dizertácií. Do roku 1773 ich v krátkom slede evidujeme päť a obsahovo rozpracovali rôzne medicínske odbory. Už v roku 1772 obhájil svoju prácu *Systemata artis pharmaceuticae* **Mauritius Faby**. Zaoberal sa v nej chemickým zložením rôznych zlúčením a ich využitím vo farmácii. Ostatné štyri práce boli obhájené v roku 1773. Najrozsiahlejšou bola dizertácia **Fridricha Jakuba Fuckera** (1748 – 1805), budúceho košického lekára, *Generalia medicinae* o súdobej medicíne a členení lekárskeho vied. Z oblasti chémie bola obhájená práca *Systematis chemici...pars naturalis et experimentalis theoretica* **Jacoba Reineggsa** o chemických reakciách. Chorobám srdca venoval svoju prácu *De cardialgia* zeman **Mihály Ugróczy** a poznatky o diagnostikovaní chorôb opísal budúci košický a turčiansky lekár **Jozef Kiš-Vicai** (1746 – 1810) v práci *Dissertatio inauguralis medica de lingua*.

Osobitnú kapitolu vo vydavateľskom programe trnavskej Akademickej tlačiarne tvoria **kalendáre**. Tento špecifický typ dokumentu a žáner, ktorý možno skúmať na poli dejín knižnej kultúry, literárnej histórie či dejín umenia, predstavoval z komerčného a kvantitatívneho hľadiska vo všeobecnosti významnú zložku tlačenej produkcie. Pokladajú sa za dlhodobu najúspešnejšie médium, ktoré dokonca usmerňovalo určitý štýl, formu a kultúru písania, používanú v každodennom živote. Tradične sa kalendáre členili na kalendárnu časť, ktorá obsahovala zoznam dní usporiadaných do týždňov a mesiacov, astronomické a astrologické údaje a výklad symbolov a zábavno – poučnú časť, ktorá obvykle zahŕňala praktické liečiteľské a hospodárske rady a ponaučenia, výber z kroniky, prípadne krátke útvary na pobavenie. Po prvý raz sa *Calendarium Tyrnaviense* objavil v roku 1660 a vyšiel aj o rok neskôr. Po prvých dvoch ročníkoch nasledovala dve desaťročia trvajúca pauza, ktorá sa skončila v roku 1682. Od tohto roku pokračovalo vydávanie nepretržite do roku 1773, hoci kalendáre na rok 1683, 1684 a 1685 vyšli v zahraničí. Popri najznámejšom trnavskom kalendári *Calendarium Tyrnaviense* boli vydané v priebehu druhej polovice 17. a v 18. storočí aj kratšie série či jednorazové tituly, z ktorých možno menovať napr. latinský *Calendarium archi-dioecesanum cleri Strigoniensis* (1763 – 1773),

Calendarium Typographiae Tyrnaviensis, ktorý vyšiel na roky 1674, 1675, 1676, 1679, 1680, 1681, 1682. Kalendár istým spôsobom vyplňal medzeru spôsobenú výpadkom vo vydávaní *Calendarium Tyrnaviense*. Okrem kalendárnej časti obsahoval aj kratšie príspevky z oblasti histórie a prírodných vied. Jednorazovo boli vydané *Tyrnauer Schreib-...Calender* na rok 1676 či *Wienerisch Schreib-...Calender* na rok 1678. Jazykové zloženie trnavských kalendárov bolo pestrejšie v 17. storočí. Popri latinských a nemeckých kalendárov vyšlo aj niekoľko ročníkov maďarského kalendáru pod názvom *Kalendarium...* [1658, 1659, 1660 a 1680] *Eszteendőre*.

Samostatnú kapitolu tvorí otázka výzdoby kalendárov, orientovaná vo veľkej miere na titulný list. *Calendarium Tyrnaviense*, okrem drobných typografických ozdôb a dvojfarebného titulného listu, bol ilustrovaný najmä frontispismi či drobnými ilustráciami miest a hradov (kalendár na rok 1686 a 1687). Titulný list niesol často erby Uhorska a pripojených území s postavami uctievaných svätcov, napr. sv. Ladislava a sv. Štefana, či Panny Márie. Kalendár bol považovaný a prezentovaný ako nástroj podporujúci a vyjadrujúci náboženskú a politickú lojalitu Habsburgovcom. Súčasť kalendáru tvorila štúdia venovaná teológii, morálke, histórii alebo prírodným vedám, takže trnavské kalendáre prispievali k zlepšeniu vzdelania nižších ľudových vrstiev.

* * *

IX Hudobne orientované tlače a divadelné hry

Hoci Spoločnosť Ježišova spočiatku odmietala hudbu počas bohoslužieb a jej členovia nemohli vlastniť ani hudobný nástroj, na prelome 16. a 17. storočia sa postoj predstavených k hudbe začal meniť. Jezuiti veľmi rýchlo pochopili, aká veľká je sila hudby pri šírení myšlienok rekatolizácie, a preto sa stala jej výučba pevnou súčasťou vyučovania na jezuitských školách a v jezuitskom systéme vyučovania jej pripadlo nezastupiteľné miesto.

Divadelné hry písali väčšinou učitelia vyšších ročníkov jezuitských gymnázií. Nemáme presné záznamy, koľko hier sa odohralo v Trnave, pretože len málo z nich vyšlo tlačou, mnohé sa „požičiavali“ z iných jezuitských škôl. Ako uvádza L. Kačic, zachovalo sa len veľmi málo jezuitských školských hier, u ktorých poznáme aj autorov hudby: v trnavskom divadle sa v roku 1725 hralo divadelné predstavenie venované už spomenutému mecénovi umenia P. Eszterházymu s názvom *Hymenaeus fraude proditus, , marte vindice, honori, non vitae restitutus, in Jarmerico rege et Svanvilda regina Daniae expressus*, ku ktorému skomponoval hudbu M. F. Talský. v roku 1729 odohrali trnavskí študenti hru rovnako venovanú P. Eszterházymu s titulom *Fabius Maximus cunctator* s hudobným doprovodom skomponovaným pravdepodobne J. Umstattom. Obe hry vyšli aj tlačou v akademickej tlačiarni, čomu pravdepodobne vďačíme za ich zachovanie.

Zaujímavosťou je, že v roku 1749 sa práve v Trnave uskutočnilo výpravné, v pravom slova zmysle barokové divadelné predstavenie, jedno z najväčších v dejinách jezuitskej školskej drámy na Slovensku. Bolo ním inscenovanie drámy profesora Trnavskej univerzity Jozefa Bartakoviča s názvom *Moyzes*. Podľa dochovaných správ v ňom účinkovalo 37 hercov, 70 tanečníkov, spievalo 10 spevákov – sólistov, 14 spevákov – zboristov, orchester i komparz, spolu asi 150 účinkujúcich. Profesorovi Bartakovičovi, úspešnému dramatikovi, vyšla v spomenutom roku tlačou v univerzitnej tlačiarni ešte jedna dráma s názvom *Simon Machabeus. Drama elegans*.

Podnetné a na inšpirácie bohaté trnavské univerzitné prostredie pomohlo vyprofilovať sa mnohým nadaným študentom, neskôr známym hudobníkom či skladateľom. Spomedzi tých, ktorí v Trnave pôsobili, si aspoň niektorí zaslúžia, aby sme ich v krátkosti menovali. Medzi nich patrí už spomenutý Joseph Umstatt, ktorý študoval na univerzite v rokoch 1727 – 1730 a už počas štúdií vyučoval i skladal hudbu; neskôr sa stal kapelníkom a dvorným skladateľom biskupov v Bambergu. V rokoch 1749 – 1750 získaval vzdelanie na Trnavskej univerzite vynikajúci tenorista Andreas Renner, ktorého po skončení štúdiá angažovali do svojej kapely najskôr veľkovaradínsky, potom i vrocavský biskup.

V roku 1655 dokončil na univerzite štúdium sedmohradský františkán Ján Kájoni, s ktorým je spätá významná pamiatka, dlho považovaná za stratenú. Nejde síce o tlačené dielo, ale i tak si dovoľíme v krátkosti ho spomenúť. J. Kájoni, vynikajúci organista, muzikant a dokonca i konštruktér organov, je autorom rukopisného, tzv. *Kájoniho kódexu* (1634 – 1671), ktorý napísal spolu s M. Sergelyim. Predpokladá sa, že k jeho napísaniu ho inšpirovalo práve trnavské prostredie.

Najznámejšou a odborníkmi vysoko hodnotenou publikáciou je nesporné katolícky latinsko-slovenský spevník Benedikta Szöllösiho *Cantus Catholici*. V Trnave vyšlo v roku 1700 jeho druhé, oproti prvému vydaniu vytlačenému v Levoči v roku 1655, pomerne málo revidované vydanie. Z hľadiska dejín duchovnej hudby na Slovensku ide o prelomové dielo – prvý tlačený kancionál slovenských katolíkov, ktorý našiel svoje široké uplatnenie v liturgickej praxi. Kancionál je zbierkou spolu 282 textov piesní, z ktorých 70 je latinských. K textom sú v 194 prípadoch pripojené aj nápevy. Väčšinou ide o prebratý repertoár, pričom hudobní teoretici identifikovali ako prameň Rozenplutov a Hlohovského kancionál i podobné zbierky duchovných piesní maďarskej i rakúskej proveniencie. Ako uvádza Peter Ruščin, v spevníku sa prejavuje snaha jednak oživiť stredovekú náboženskú pieseň, ako i nevyhnutnosť aktualizovať katolícky náboženský repertoár v súlade s dobovým vkusom a s ohľadom na misijné a pastoračné úsilie medzi ľudovými vrstvami.

Dlhoročný bádateľ a odborník na dejiny a produkciu Trnavskej akademickej tlačiarni Hadrián Radváni predpokladá, že v Trnave bol vytlačený aj zborník náboženských piesní *Pjsně duchovní* z roku 1716, v ktorom nie je uvedené miesto vydania. Nežný názov *Snopček Pjsný rozličných nesie* aj rozsahom nevelký súbor duchovných piesní publikovaný v Trnave

v roku 1761. Jeden z ponukových katalógov kníh vytlačených v univerzitnej tlačiarňi vydaný v roku 1784 zaznamenáva s vročením 1773 nevelké dielko s názvom *Nábožné Pjsničky na Wyročné slawnosti*, ktoré podľa názvu obsahuje niekoľko duchovných piesní spievaných na výročné slávnosti. V súčasnosti nemáme správy o dostupnosti žiadneho z vytlačených exemplárov publikácie; jeden bol ešte v roku 1950 v knižnici Domu Spoločnosti Ježišovej v Trnave, ale po zvozoch cirkevných knižníc v 50-tych rokoch minulého storočia je nezvestný. Na sklonku existencie Trnavskej univerzity bol v tlačiarňi vydaný aj nepaginovaný súbor piesní, ktoré sa spievali pri pohreboch dospelých i detí, pod názvom *Pjsničky pohrebnj*.

Pozoruhodné je dielko **Juraja Naraya** nazvané *Lyra coelestis* (1695), ktoré obsahuje i hudobno-teoretický úvod či publikácia *Psalmi pro faciliiori recitatione officii Divini* (1752). Problematike pôvodu kolied sa s odvolaním sa na českého kronikára Jána Dubravu venuje Tobias Lohner v diele *Fasciculus triplex exorcismorum*, ktoré vyšlo v Trnave v roku 1739 i o desať rokov neskôr.

Pomerne málo známa je rozsahom nevelká báseň napísaná v elegickom distychu od Alexeja Thorányiho *Gemina Augustissimae Domus Austriacae*, ktorú autor venoval v roku 1699 cisárovi Leopoldovi I. pri príležitosti svadby jeho syna Jozefa I. s vojvodkyňou Amáliou Vilhelmínou Welfovou, dcérou brunsvicko-lüneburského vojvodu Jána Fridricha z Kalenbergu. V jej závere je uverejnený i krátky nápev.

Hudobné tlače, ktoré vytlačila Akademická tlačiareň v Trnave, tvoria len zlomok jej produkcie. Inšpiratívne prostredie rozkvitajúceho mesta, presiaknuté novými myšlienkami, podporované protireformačnými tendenciami členov Spoločnosti Ježišovej, vytvorilo kultúrne i vzdelanostné zázemie pre aktívny hudobný život v meste i na doskách univerzitného divadla. Vysoko intelektuálne ovzdušie podnecovalo študentov ku komponovaniu hudby a rovnako dalo impulz k vzniku niekoľkých významných diel z oblasti hudby. Aj keď ide zväčša o spevníky katolíckych duchovných piesní, ich dosah v národnostne zmiešanom prostredí ďaleko presiahol hranice mesta či regiónu. A preto je význam Trnavskej univerzity pre rozvoj hudobnej kultúry na našom území v 18. storočí nepopierateľný.

* * *

X Príležitostné tlače. Trnavské tlače a ich výskyt v súčasnosti

Osobitnú časť diel vydávaných v trnavskej akademickej tlačiarňi tvorila príležitostná tvorba, ktorá mala oslavný i ďakovný charakter. Žáner oslavnej básne – panegyrika – v plnej miere vyhovoval predstavám, potrebám a zámerom jezuitov. Umožňoval totiž vycibrenou a didakticky i čitateľsky príťažlivou formou vyzdvihnúť život, vlastnosti i prínos mecéna či celej rodiny, a pritom sa nielen zavďačiť za činy minulé, ale si získať priazeň aj do budúcnosti. V Trnavskej akademickej tlačiarňi bolo vydaných cca 150 panegyrikov. Boli to predovšetkým oslavné básne venované svätcom. Úcta k Ignácovi z Loyoly a Františkovi Xaverskému je prítomná v spise *Panegyricus d. Ignatio dictus et d. Ignatio Lojolae* z roku 1767, prvý uhorský kráľ Štefan je oslavovaný v 16-stranovom diele Jána Klucha *Divus Stephanus rex apostolicus, panegyrica dictione celebratus* (1768).

Samostatnú kategóriu tvoria tzv. habsburgovská panegyrika, oslavnej básne venované vládnucej dynastii. Zaujímavým a neprehliadnutelným dielom oslavnej epiky je prozimetrický spis *Aeneas Habsburgus* (sic!) vydaný v Trnave v roku 1695. Jeho autorom je jezuita Ladislav Székely a prenáša v ňom rímsky námet z heroickej básne Aeneis na Rudolfa I. Habsburského.

Ďalšou veľmi pôvabnou a z literárno-estetického stránky vydarenou básňou je dielko Alexeja Thorányiho *Gemina augustissimae domus Austriacae*, ktoré vyšlo v Trnave v roku 1699. Antikizujúcou formou oslavuje svadbu Jozefa I. a Anny Vilhelmíny. Skladá sa zo šiestich samostatných básní a v závere je pripojený notový záznam tzv. triumfálneho svadobného pochodu. Anna Vilhelmína, ktorej manželstvo s Jozefom I. nebolo nakoniec pre jeho lúboštné pletky šťastné, je opisovaná ako pôvabný a vzácny kvet, najrýdzejší diamant, najlepšia rodiťka. Jozef zase ako udatný muž, pýcha habsburskej dynastie, schopný a nevyčerpatel'ný ploditeľ, ktorý zabezpečí pokračovateľa celého rodu.

Vrcholom habsburskej panegyrickej tvorby je však nepochybne dielo trnavského jezuitu Ladislava Csapódiho (1724 – 1791) *Theresias*. Ladislav

Csapodi (1724 – 1791) bol spisovateľom a učiteľom. Písal náboženské diela a oslavné príležitostné básne. Študoval vo Viedni, učil na jezuitských kolégiách a univerzitách v Bratislave, Trnave, Rožňave, Rábe, Viedni, Budíne atď. Okrem spomenutého eposu je autorom pohrebnej reči na Jána Pálffyho (Trnava 1751).

Epos bol vydaný v Trnave v roku 1750, čiže v období, keď sa už pomerne nahlas hovorilo o presťahovaní univerzity do Budína. Jeho cieľom bolo nielen osláviť panovníčku, ale aj získať jej priazeň. Epos *Thesias* je pomerne rozsiahly – zaberá 42 strán textu. Jeho autor sa inšpiroval anticými motívami – za vzor si vybral námet z Vergilovej Eneidy: rod Habsburgovcov prirovnáva k starým rímskym rodom a za jeho najväčšiu ozdobu označuje Máriu Teréziu. Vyzdvihuje panovníckine osobné charakterové vlastnosti, jej danosti ako vládkyne, ako i potenciál postarať sa o následníka trónu. Jej postoje a názory na spravovanie kráľovstva prirovnáva k cisárovi Augustovi, známemu obnoviteľovi starých rímskych cností a morálnych hodnôt. V tomto prípade ide o tzv. dynastický epos oslavujúci celý rod a jeho význam i vplyv na súdobé dianie.

Z prostredia Trnavskej univerzity pochádzajú aj dve ďalšie diela oslavujúce Máriu Teréziu, obe z roku 1769. Prvým sú básne Josefa Rajnisa (1741 – 1812) *Odae honoribus Mariae Theresiae*. Druhým je krátky básň zložená pri príležitosti panovníckiných narodenín *In natalem Mariae Theresiae Augustae elegia* (1769). Jej autorom je František Kirina. Odborná literatúra ju síce spomína, ale podľa dostupných bibliografií sa nezachovala, čiže ide o deziderátum. Ani jedno z uvedených diel však významom, umeleckou hodnotou ani rozsahom neprekonal epos *Thesias*.

Autorom dvoch oslavných diel z posledného desaťročia existencie univerzity v Trnave je profesor a náboženský spisovateľ Anton Mailáth (1739 – 1801). Bol univerzitným profesorom a náboženským spisovateľom. Okrem spomenutých diel napísal aj panegyriku na Františka Xaverského (Trnava 1764) a Ignáca z Loyoly (Trnava 1766). V roku 1767 vydal reč *Oratio, qua redditam Mariae Theresiae augustae valetudinem*; v nej sa prihovárал za panovníckino zdravie. O päť rokov neskôr jej venoval slávnostnú reč *Panegyricus Mariae augustae ob scientias optimasque artes in Universitate Tyrnaviae instauratas*, ktorá bola výpočtom dobrodení a správnych politických rozhodnutí, ale predovšetkým chválou za odovzdanie univerzity z rúk jezuitov do svetskej správy. Tento akt autor nazýva druhým zrodom školy.

Na rozhranie panegyrickej a historickej literatúry môžeme zaradiť diela jezuitu a riaditeľa teologickej knižnice Františka Babaia (1742 – 1778), v ktorých veršovanou epigramatickou formou oslávil uhorských kráľov (1773), uhorských palatínov, propalatínov a miestodržiteľov (1775), ostrihomských arcibiskupov (1776), a iné významné osobnosti svetského aj cirkevného života. (1777).

Osobitnú kategóriu tvoria diela na oslavu či podporu Trnavskej univerzity. Okrem už spomenutých historických spisov Imricha Tolvaja a Jána Kazyho, treba spomenúť mytologický epos učiteľa poetiky a rétoriky na filozofickej fakulte Štefana Čibu (1673 – 1719) *Tyrnavia nascens* (1706), v ktorom spracoval tematiku založenia Trnavy a univerzity na základe mytologickej látky. Voľným pokračovaním diela bol panegyrický spis *Tyrnavia crescens* (1707); v ňom formou krátkych medailónov oslávil šesť historických osobností, ktoré sa najviac pričínili o založenie a rozkvet univerzity.

Pri stom výročí založenia univerzity vznikol anonymný spis *Annus saecularis Universitatis Tyrnaviensis* (1735). Autor v ňom prirodzene spojil antiku so súvekými reáliami a vyzdvihol zásluhy Pálffyovcov a Eszterházyovcov o rozvoj univerzity.

Oslavbé diela – panegyriky umožňovali autorom preukázať znalosť latinského jazyka a osvojené stylistické a rétorické zručnosti a poskytovali priestor pre prepojenie antickej klasickej vzdelanosti a kresťanskej zbožnosti. Spolu s udržaním poriadku a poslušnosti to boli základné ciele, ktoré si kládol pedagóg vyučujúci v jezuitskej škole. Na jednej strane to bola maximálna snaha, aby si študenti osvojili pomocou cvičení, deklamácií a čítania vybraných autorov latinčinu na úrovni klasického ciceronovského jazyka, na strane druhej to bolo úsilie o sprostredkovanie poznania antického sveta v celej šírke, t. j. od mytológie, literatúry cez históriu až k reáliam a samozrejme k tradícii antického sveta v novších obdobiach.

Oslavné reči nedosahovali svojou formou, intelektuálnym vkladom a učenosťou význam iných žánrových foriem. V skutočnosti nepatria medzi najlepšie a najvýznamnejšie produkty trnavskej univerzitnej tlačiarne, sú však ukážkou príležitostnej tvorby z domáceho prostredia. Napriek tomu, že panegyriky obsahujú rovnaký **topos** a majú mnoho spoločných črt tzv. **loci communes**, t. j. miest charakteristických pre tieto žánry, ktoré sa pravidelne opakujú, a ich význam treba vnímať s istým odstupom, naznačujú nám snahu trnavských profesorov o zviditeľnenie akadémie a jej zachovanie v Trnave.

Trnavské tlače a ich výskyt v súčasnosti

Väčšina trnavských tlačí, ktoré vlastnila univerzita, z mesta odišla pri jej sťahovaní. Nasledujúci ilustratívny prehľad slúži len na utvorenie si obrazu o výskyte trnavských tlačí v európskych a slovenských inštitúciách a je výsledkom skôr príležitostného ako systematického výskumu. Mnohé knižnice ešte nemajú dostupné kompletne elektronické databázy svojich fondov, alebo sa z nich požadovaný údaj nedá vygenerovať. Najväčšie zbierky tyrnavík sa nachádzajú na území dnešného Maďarska. Ide predovšetkým o fondy v Magyar Országos levéltár v Budapešti, v Széchényiho knižnici alebo v knižnici univerzity Eötvösa Loránda (ELTE), ktorá sa právne považuje za priameho pokračovateľa Trnavskej univerzity. Veľká zbierka sa nachádza tiež v arcibiskupskej knižnici v Ostrihome. Pretože jednotlivé akadémie spravované členmi Spoločnosti Ježišovej mali povinnosť posielat exemplár vydanej knihy aj do Ríma, ucelená a bohatá zbierka trnavských tlačí sa nachádza v generálnom archíve Spoločnosti Ježišovej (ARSI), aj vo Vatikánskej knižnici. Rakúska národná knižnica podľa elektronického katalógu vlastní 440 exemplárov tyrnavík a Vedecká knihovna v Olomouci 568 trnavských akademických tlačí.

Na Slovensku sa pravdepodobne najväčší fond trnavských univerzitných tlačí nachádza v Univerzitnej knižnici v Bratislave, kam sa knihy dostali vďaka zvozom historických knižníc v päťdesiatych rokoch minulého storočia a vďaka knižným darom jednotlivcov či zánikom starších knižníc. Do Bratislavy pri vzniku univerzitnej knižnice v dvadsiatych rokoch minulého storočia prešla aj časť knižníc cirkevných inštitúcií z Trnavy. V súčasnosti sú spracované len v podobe lístkového katalógu, takže presný počet tlačí nie je možné zistiť. Elektronický katalóg Slovenskej národnej knižnice generuje 238 trnavských tlačí. Na východe Slovenska sa nachádzajú historické trnavské tlače v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach, kde je podľa súpisu možné nájsť v knižnom fonde 434 trnavských tlačí z rokov 1635 – 1777. V oravskom meste Dolný Kubín sa nachádza významná historická knižnica nazvaná po jej darcovi, uhorskom poslancovi Vavrincovi Čaplovičovi. Podľa informácií sa v Čaplovičovej bibliotéke vyskytuje 418 trnavských tlačí. V Trnave sa knihy vydané v univerzitnej tlačiarňi nachádzajú v knižnici Západoslovenského múzea a ich počet sa odhaduje na cca 2 tis. k.j. Spolok Sv. Vojtecha patrí k najstarším trnavským kultúrnym

inštitúciám. Jeho fond je doposiaľ spracovaný len v podobe jednoduchého prírastkového zoznamu, ale predpokladá sa cca 550 tlačí.

Trnavská univerzita sa významnou mierou zapísala do dejín dnešného Slovenska. Bola prvou dlhodobo existujúcou vzdelávacou inštitúciou univerzitného typu a vedecky i kultúrne povzniesla nielen Uhorsko, ale aj celý stredoeurópsky región. Svoj význam znásobila aj produkciou univerzitnej tlačiarne, ktorej produkty reprezentovali vedeckú úroveň univerzity a robili jej dobré meno vo svete. V mnohých ohľadoch znamenala existencia školy v Trnave prelom v skúmaní a vedeckom prístupe. Tak hovoríme napríklad o trnavskej historickej škole, trnavskom spevníku či trnavských kalendároch. Vedecká komunita, ktorá sa postupne na pôde univerzity sformovala, ako aj materiálne a priestorové vybavenie umožňovali predovšetkým od dvadsiatych rokov 18. storočia sledovať vedecký výskum na prestížnych európskych univerzitách a v mnohých smeroch s ním držať aj krok.

Diela s odbornou tematikou, divadelné hry i básnické zbierky vydané v Trnave sa prostredníctvom jezuitov dostali do mnohých knižníc po celej Európe a tešili sa veľkej obľube. Presťahovanie univerzity do Budína prinieslo zabrzdenie vývoja a výskumu a pre Trnavu i celé Horné Uhorsko znamenalo kultúrny prepád, z ktorého sa krajina dlho spamätávala. Až po mnohých desaťročiach nahradila miesto Trnavy Bratislava. Vedecká produkcia domácich i zahraničných bádateľov sa vydávala v tlačiarňach v Levoči, Bardejove a neskôr aj v Bratislave. Napriek úsiliu politikov i vzdelancov sa podarilo univerzitu v Trnave obnoviť až v roku 1992. Dnešná Trnavská univerzita sa zameraním i hodnotami hlási k historickej Pázmáňovskej akadémii.

* * *

Zoznam použitej literatúry

- AUGUSTÍNOVÁ, Eva – KLIMEKOVÁ, Agáta – ONDROUŠKOVÁ, Janka: Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia. Zväzok I. A-Č. Martin: Slovenská národná knižnica 2008. 439 s.
- Oslavné tlače venované panovníkom pri príležitosti ich korunovácie vydané na Slovensku v 16. – 19. storočí. In: Základný výskum historických knižných dokumentov a fondov. Výskumný projekt Pamäť Slovenska – národné centrum excelentnosti výskumu, ochrany a sprístupňovania kultúrneho a vedeckého dedičstva. Eva Augustínová (ed.). Žilina: Žilinská univerzita 2013. 280 s.
- BEL, Matthias: Notitia Hungariae novae historico-geographica. Pars II. Tomus II. Viennae 1736. 587 p.
- BOGNÁR, Krisztina – KISS, József Mihály – VARGA, Júlia: A nagyszombati Egyetem fozozatok szerzett hallgatói. Budapest : ELTL, 2002. 418 p.
- BULLA, Marián: Zástoj trnavskej univerzity v kultúrnych dejinách Slovenska. Hudobný život 18/1986, č. 2, s. 8.
- CERMAN, Ivo: Vývoj obrazu Marie Terezie v historických životopisech. In: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526 – 1740). Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Opera historica 11/2006, s. 149 – 165.
- ČAVOJSKÝ, Ladislav: Divadlo na Trnavskej univerzite. In: Trnavská univerzita 1635 – 1777. Referáty zo seminára k 360. výročiu založenia. Trnava 1996, s. 133 – 148.
- ČORNEJOVÁ, Ivana: Tovarýšstvo Ježišovo. Jezuité v Čechách. Praha: Hart 2002. 264 s.
- Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1998. Emil Krapka, Vojtech Mikula (edd.). Cambridge: Dobrá kniha 1990. 526 s.
- Dejiny Trnavskej univerzity 1635 – 1777. 1992 – 2010. Jozef Šimončíč, Alžbeta Hološová (edd.). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2010. 370 s.
- DOBROTKOVÁ, Marta: *Farské knižnice trnavského regiónu v minulosti a prítomnosti*. Problematika historických a vzácných knižných fondů 2009. Olomouc – Brno: Vědecká knihovna – Sdružení knihoven ČR 2010, s. 217 – 225.

- DROBĚNOVÁ, Zuzana: Denník prvého rektora Trnavskej univerzity Juraja Dobronockého. In: Jezuitské školstvo včera a dnes. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 12. októbra 2006 v Trnave. L. Csontos (ed.). Bratislava: Aloisianum – Teologická fakulta Trnavskej univerzity 2006, s. 63 – 74.
- FEDERMAYER, Frederik: Lippaiovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej prohabsburskej aristokracie. In: Magnátske rodiny v našich dejinách 1526 – 1948. Almanach Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti. Martin: Slovenská genealogicko-heraldickej spoločnosti 2012, s. 29 – 77.
- HAIMANN, György – MUSZKA, Erzsébet – BORSA, Gedeon: A nagyszombati jezsuita kolégium és az egyetemi nyomdaleltára 1773. Budapest: Balassi Kiadó 1997. 307 p.
- HAMADA, MILAN: Zrod novodobej slovenskej kultúry. Bratislava: SAV 1995. 344 s.
- HOLOŠOVÁ, Alžbeta: Rektori Trnavskej univerzity. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2009. 145 s.
- HORÁNYI, Alexius: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum. Pars III. Posonii: Impensis Antonii Loevii 1777. 696 p.
- HUBINSKÁ, Nicol – JURÍKOVÁ, Erika: Inaugurácia Trnavskej univerzity podľa spisu Ortus et progressus...(1725). In: Vivat, crescat, floreat Universitas Tyrnaviensis! E. Juríková, L. Tkáčik (edd.). Trnava: Trnavská univerzita 2013, s. 82 – 83.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Mária: Slovník cudzích slov. Bratislava: Veda 1990. 943 s.
- IVÁNYI, Béla – GÁRDONYI, Albert: A királyi magyar egyetemi nyomda története 1577 – 1927. Budapest: A királyi magyar egyetemi nyomda 1927. 202 p.
- JANKOVIČ, Vendelín: Trnavská univerzita: Kapitoly o dejinách univerzity v rokoch 1635 – 1777. – Bratislava: Pamiatkový ústav 1995. 72 s.
- JURÍKOVÁ, Erika: Gemina Augustissimae domus Austriae – panegyriky na Habsburgovcov vydané v univerzitnej tlačiarni historickej Trnavskej univerzity. Sambucus 5/2010, s. 128 – 135.
- Oslavná báseň Annus saecularis Universitatis Tyrnaviensis (Tyrnaviae 1735) ako príklad prepojenia antiky a súvekých reálií. In: Musarum Socius. J. Förster, P. Kitzler, V. Petrbock, H. Svatošová (edd.). Praha: Kabinet pro klasická studia, Filosofický ústav AV ČR 2011, s. 283 – 294.
- Trnavská univerzita I. v Notíciách Mateja Bela. In: Univerzita – miesto pedagogického, vedeckého i ľudského rastu. M. Mráz (ed.). Trnava: Trnavská univerzita 2003, s. 66 – 71.
- Význam Trnavskej univerzity a jej knižnej produkcie pre rozvoj vzdelania a vedy na území dnešného Slovenska v 17. a 18. storočí. Sambucus 6/2010, s. 101 – 108.
- KAJANOVÁ, Michaela – JURÍKOVÁ, Erika – SIPEKIOVÁ, Nicol: Portrét Františka Forgáča v diele historika Samuela Timona. Sambucus IX/2013, s. 131 – 156.

- KÁKOŠOVÁ, Zuzana: Kapitoly zo slovenskej literatúry. 9. – 18. storočie. Typológia a poetika stredovekej, renesančnej a barokovej literatúry. Bratislava: Univerzita Komenského 2001. 132 s.
- KARABÍNOVÁ, Katarína: Recepčia antickej literatúry na Slovensku v 16. – 18. storočí. Dizertačná práca. Bratislava 2003. 141 s.
- KARABOVÁ, Katarína: František Babai a jeho Zbierka zmiešaných epigramov na cirkevné a svetské témy. *Sambucus* 1/2005, s. 157 – 167.
- Literárnokritické poznámky k oslavnej básni piaristu Alexandra Letavaya na cisára Františka I. *Sambucus* 4/2009, s. 116 – 123.
- Zakladateľ Trnavskej univerzity Peter Pázmaň vo svetle súvekej literatúry. In: *Vivat, crescat, floreat Universitas Tyrnaviensis!* E. Juríková, L. Tkáčik (edd.). Trnava: Trnavská univerzita 2013, s. 127 – 134.
- KÄFER, István: *Az egyetemi nyomda négyszáz éve (1577 – 1977)*. Budapest: Magyar Helikon 1977. 225 p.
- KÄFER, Stephanus – KOVÁCS, Esther: *Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae typis academicis 1648 – 1777*. Budapestini – Strigonii – Tyrnaviae: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2013. 285 p.
- KERULOVÁ, Marta: Hodnotové aspekty staršej slovenskej literatúry. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2009. 116 s.
- KLIMEKOVÁ, Agáta – PORIEZOVÁ, Miriam: Pramene k výskumu knižného obchodu. Kniha 2011, s. 23 – 36.
- KOČIŠ, František: Vedecký a ideový odkaz Trnavskej univerzity. In: *Trnavská univerzita 1635 – 1777*. Trnava: Trnavská univerzita 1996, s. 21 – 27.
- KOLLÁROVÁ, Ivona a kol.: Trnavské promočné tlače. In: *Tézy o výskume knihovníctva a bibliografie. Historické knižné fondy na Slovensku*, zv. 2. Výskumy č. 45. Martin: Matica slovenská 1996, s. 98 – 104.
- Cenzúra kníh v tereziánskej epoche. Bratislava: SAV 1999. 132 s.
- Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ. Typografické médium v josefínskej dobe. Budmerice: Vydavateľstvo Rak 2013. 296 s.
- KOPECKÝ, Štefan: Lekárska fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 1769 – 1777. *Studia historica Tyrnaviensia* 1/2002, s. 37 – 47.
- KORDOŠ, Jozef: *Tyrnavia crescens (Tyrnaviae 1707) – panegyrik Štefana Čibu z pohľadu súvekej rétoriky*. *Sambucus* VI/2010, s. 115 – 125.
- KOTULIČ, Izidor: Význam trnavskej univerzity pre rozvoj kultúrnej slovenčiny. In: *Trnavská univerzita v slovenských dejinách*. V. Čičaj (ed.). Bratislava: Veda 1987, s. 69 – 95.
- KOTVAN, Imrich: *Rukopisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1970. 544 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Ján Kačala, Mária Pisárčiková (red.). 3. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Veda 1997. 943 s.

- Le petit Robert Dictionnaire de la langue française*. Aldin Rey (red.). Paris 1991. 845 p.
- Longman Exams Dictionary. 3rd ed. Harlow: Pearson Longman 2006. 2036 p.
- LUKÁCS, Ladislaus, S. I.: *Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773)*, pars I. A – H, Romae 1987. 1916 p.
- Marcus Tullius Cicero: *Tuskulské rozhovory*. Laelius o priateľstve a iné. Prel. E. Šimovičová, J. Bartosiewiczová, D. Škoviera. Bratislava: Tatran 1982. 534 s.
- MARSINA, Richard: *Filozofická fakulta Trnavskej univerzity Petra Pázmaňa 1635 – 1777*. *Studia historica Tyrnaviensia* 1/2002, s. 25 – 35.
- *Slovenský historik Samuel Timon 1675 – 1736*. Trenčianska Turná 1995. 102 s.
- MINÁRIK, Jozef: *Baroková literatúra*. Svetová, česká, slovenská. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984. 388 s.
- *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva*. 3. Barok. Próza, dráma a ústna slovesnosť. Bratislava: Tatran 1988. 449 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Rétorika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 216 s.
- MIŠIANIK, Ján: *Pohl'ady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Veda 1974. 412 s.
- NECHUTOVÁ, J.: *Konsolace od antiky do stredoveku*. Genologický pokus. Sborník prací Neulatein an der Universität Wien. Ein literarischer Streifzug. Franz Römer zum 65. Geburtstag gewidmet. Christian Gastgeber, Elisabeth Klecker (Hgg.). Wien: Praesens Verlag 2008. 456 p.
- OKÁL, Miloslav: *Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny*. Edícia *Studia Litteraria*, zv. 32. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990. 220 s.
- Pamäť literárnej vedy*. Ján Mišianik, Jozef Minárik, Erika Brtáňová, Oľga Vaneková (eds.). Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV 2013. 154 s.
- PAŠTEKA, Július a kol.: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč 2000. 852 s.
- PETRIK, Géza: *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860, I. – VIII*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1888 – 1981.
- PORIEZOVÁ, Miriam: *Nenáboženská odborná literatúra v produkcii Akademickej tlačiarne v Trnave (1648 – 1773)*. *Sambucus* 6/2010, s. 88 – 100.
- *Vydávanie odbornej a vedeckej literatúry trnavskou Akademicou tlačiarňou (1648 – 1773)*. Dizertačná práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2009.
- *Vydavateľsko-kníhkupecké katalógy trnavskej Akademickej tlačiarne*. In: *Problematika historických a vzácných knižných fondů* 2008. Olomouc: Vědecká knihovna 2009, s. 105 – 114.

- PRACH, Václav: Řecko-český slovník. Vydání rozšířené o attické tvary slovesné podle nápisů a rukopisů Jaroslavem Gustavem Schulzem. Praha: Vyšehrad 2005. 728 s.
- RADVÁNI, Hadrián: České, chorvátske, rusínske, slovinské, srbské a rumunské tlače vydané trnavskou univerzitou v 17. a 18. storočí. Rukopis uložený v Spolku sv. Vojtecha v Trnave.
- Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu, vydané Trnavskou univerzitou v rokoch 1648 – 1777. Bratislava: Univerzitná knižnica 2003. 194 s.
- Trnavské tlačiarne. Trnava: A-Díte 2009. 176 s.
- Régi Magyarország nyomatványok IV. 1656 – 1670. Vásárhelyi Judit. (szerk.). Budapest : Akadémiai Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2012. 1117 p.
- REISNER, Sonja: Die poetische Habsburg-Panegyrik in lateinischer Sprache als Historische Quelle. In: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie* (16. – 18. Jahrhundert). Josef Pauser, Martin Scheutz, Thomas Winkelbauer (edd.). Wien – München 2004, s. 898 – 915.
- RÖMER, Franz: Aeneas Habsburgus. Rudolf I. in einer epischen Darstellung des 16. Jahrhunderts. Wiener Studien 114/2001 = SYMPHILOLOGEIN. Festschrift für Adolf Primmer, s. 709 – 724.
- SEDLÁK, Imrich a kol.: Dejiny slovenskej literatúry, zv. 1. Martin: Matica slovenská 2009. 596 s.
- SENGLE, Friedrich: Die literarische Formenlehre. Vorschläge zu ihrer Reform. Stuttgart 1967. 39 p.
- SIPEKIOVÁ, Nicol: Kazy a cnosti latinčiny v praxi. Text prednášky, ktorá zaznela na konferencii Vivat latina reserata, 1. – 2.2.2014 na Sliezskej univerzite v Opave. (v tlači)
- Syntaxia ornata seu de tribus latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia. (Príspevok k dejinám vyučovania latinčiny a školstva v trnave v 17. a 18. storočí). Dizertačná práca. Bratislava 2010. 132 s.
- Slovenský biografický slovník. (Od roku 833 do roku 1990.) Zv. 4. Martin: Matica slovenská 1990. 562 s.
- Slovník slovenského jazyka, III. diel. Štefan Peciar (red.). Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1963. 912 s.
- STAHOVCOVÁ, Angela: Trnavské tlače do roku 1900. Katalóg starých tlačí z fondov Štátnej vedeckej knižnice. Košice: Štátna vedecká knižnica 2003.
- STOEGER, Johannes Nepomuk: *Scriptores Provinciae Austriacae*. Viennae 1855. 408 p.
- STORCHOVÁ, Lucie: Pavperitate styloqve connecti. Utváření humanistické učené komunity v českých zemích. Praha: Scriptorium 2011. 544 s.
- Synové slávy – oběti iluzí. Burian, J. – Mouchová, B. (přel.). Praha: Svoboda 1977. 345 s.

- SZINNYEI, József: Magyar írók élete és munkái. Databáza dostupná on-line: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>
- ŠEFČÁK, Luboš: Miltonova Areopagitika po slovensky. *Otázky žurnalistiky*, 2000, č. 1, s. 47 – 49.
- ŠIMONČIČ, Jozef – ŠKOVIERA, Daniel: Trnavská univerzita v dokumentoch (1635 – 1998). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2002. 79 s.
- Jezuti v Trnave. In: *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*. Trnava: B-Print 1998, s. 41 – 44.
- ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry I.* (9. – 18. storočie). 4. vydanie. Bratislava: Literárne informačné centrum 2007. 345 s.
- TRUHLÁŘ, Josef: *Latinský panegyricus Martina z Tišnova o pánech Tovačovských z Cimburka*. Praha: Nákladem královské české společnosti nauk 1895. 22 s.
- VARSÍK, Branislav: Národnostný problém Trnavskej univerzity. In: *Trnavská univerzita v slovenských dejinách*. V. Čičaj (ed.). Bratislava: Slovenská akadémia vied 1987, s. 96 – 107.
- VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy: Starší knihtisk a příbuzné odbory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri 2006. 1350 s.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Vydavateľská činnosť trnavskej tlačiarne v rokoch 1777 – 1773. In *Kniha'77*. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 112 – 128.
- ZBOROVJAN, Martin – PANCZOVÁ, Helena: Prehľad vydaní cirkevných otcov na Trnavskej univerzite. In: *Patristická literatúra a slovenská kultúra*. Bratislava 2008, 159 – 163.
- ZELLIGER, Aloyzius: *Pantheon Tyrnaviense*. Trnava: Trnavská univerzita 2012. 271 p.

Mgr. Erika Juríková, PhD.

Kapitoly z novolatinského písomníctva III.

Vysokoškolská učebnica
Vydanie prvé

Recenzenti

prof. PhDr. Marta Dobrotková, PhD.

prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD.

Vydavateľ

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

klasjaz@truni.sk, <http://fff.truni.sk>

© Erika Juríková, 2014

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013

ISBN 978-80-8082-789-2